

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“
СКОПЈЕ

IUDICIA PUBLICA
РИМСКОТО КРИВИЧНО ПРОЦЕСНО ПРАВО
(СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА ПРАВОСУДНИОТ СИСТЕМ
ВО ВРЕМЕТО НА РЕПУБЛИКАТА)

= ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА =

КАНДИДАТ:
ас. док. м-р **Димитар Апасиев**
Досие бр.: 100/30

МЕНТОР:
проф. д-р **Билјана Попова**

Скопје
декември, 2014

[N]ihil es[t] homine nobili dignius quam cognitio [...] iuris. Primum quidem ejus quod omnes homines hominibus, et gentes gentibus sociat; deinde vero parti[i], cujus partem non exiguam facit jus Romanum a plerisque populis adoptatum, per se quoque supra omnia Civitatum jura dignissimum nosci, ut quod perfectum excultumque sit experimentis tam magni tamque diuturni Imperii... Tam evidens... est ejus Juris in plerisque partibus, iis maxime, quae ad contractus aut damnum injuria datum pertinent, aequitas, ut, ad quos populos Romana arma pertingere nunquam potuerunt..., eo leges Romanae sine vi ulla, justiae suae vi triumphantes, pervenerint.

Hugo **Grotius**
Epistolae ad Gallos - CL

За еден благороден господин, ништо повредно нема од изучувањето на правото: најпрвин доаѓа она право коешто врзува човек со човек и народ со народ; а потоа е изучувањето на правото на татковината. Не мал дел од ова се содржи во римското право, кое е усвоено од повеќе народи – но, самото по себе, тоа е и највредно за изучување; оти стои над сите [национални] права... бидејќи е развиено и усовршено со искуството на една толку голема и долготрајна Империја.

Хуго **Гроциус** / Иго Гроциј
Хамбург, 16 ноември 1633

СОДРЖИНА

<i>Praelectio</i> – За римското процесно право	4
--	---

КНИГА I СУДОВИТЕ ВО КРАЛСТВОТО

ГЛАВА ПРВА: ПРИВАТНИ СУДОВИ (СЕМЕЈНО ПРАВОСУДСТВО)

I. Агнатски судови – Домашно [куќно] судство	15
II. Когнатски судови – Фамилијарно [роднинско] судство	20
1. Судење на жената	21
2. Судење на децата	24

ГЛАВА ВТОРА: ЈАВНИ СУДОВИ (ДРЖАВНО ПРАВОСУДСТВО)

I. Инокосни судови	31
1. РЕКСОТ – Врховен судија	31
а) Изворно кралско правосудство	31
б) Делегирано кралско правосудство	36
2. ИНТЕР-РЕКСОТ – Вонреден судија	41
3. ПОНТИФЕКСОТ – Верски судија	43
II. Зборни судови	47
5. КОЛЕГИУМИТЕ – Религиски судови	47
а) Понтифицискиот колегиум	48
б) Аугурскиот колегиум	49
в) Харуспицискиот колегиум	51
г) Фецијалниот колегиум	52
6. КУРИИТЕ – Демократски судови	54
7. СЕНАТОТ – Аристократски суд	60

КНИГА II СУДОВИТЕ ВО РЕПУБЛИКАТА

ГЛАВА ТРЕТА: МАГИСТРАТСКИ КРИВИЧНИ СУДОВИ (КОЕРЦИЦИИ)

I. Редовни коерции – Судови во мирнодопски услови	66
(A) Судовите во Рим	66
1. Виши правосудни магистрати	69
а) Конзули	69
б) Трибуни	78
2. Други правосудни магистрати	91
а) Цензори	91
б) Претори	101
в) Едили	107
г) Квестори	116
3. Нижи државни службеници	119
а) <i>Vigintiviri</i>	119

б) <i>Apparitores</i>	124
(Б) СУДОВИТЕ ВО ПРОВИНЦИИТЕ	134
1. УПРАВНИЦИ	134
2. ПУБЛИКАНИ	140
II. НЕРЕДОВНИ КОЕРЦИИ – СУДОВИ ВО ПОСЕБНИ ОКОЛНОСТИ	145
(А) ВО НРЕДНИ СУДОВИ	147
1. ДЕЦЕМВИРИ	147
2. ТРИУМВИРИ	149
3. ДИКТАТОР	153
(Б) ВОЕНИ СУДОВИ	158
1. ГЛАВНИ ВОЕНИ СУДОВИ	161
а) <i>Дуксот</i>	161
б) <i>Стројот</i>	167
2. ПОМОШНИ ВОЕНИ СУДОВИ	170
а) <i>Офицерско правосудство</i>	170
б) <i>Подофицерско правосудство</i>	175
 ГЛАВА ЧЕТВРТА: НАРОДНИ КРИВИЧНИ СУДОВИ (КОМИЦИИ)	
I. ЦЕНТУРИЈАТСКИ КОМИЦИИ – КРИВИЧНИ [КАПИТАЛНИ] СУДОВИ	182
II. ТРИБУТСКИ КОМИЦИИ – ПРЕКРШОЧНИ [ДЕЛИКТНИ] СУДОВИ	191
 ГЛАВА ПЕТТА: СЕНАТСКИ КРИВИЧЕН СУД (ПАТРИЦИИ)	
а) <i>Структура на републиканскиот Сенат</i>	200
б) <i>Надлежност на републиканскиот Сенат</i>	207
 ГЛАВА ШЕСТА: СПЕЦИЈАЛНИ ПОРОТНИ СУДОВИ (КВЕСТИИ)	
I. ПРИВРЕМЕНИ КВЕСЦИИ – НЕРЕДОВНИ КРИВИЧНИ СУДОВИ	216
II. ПОСТОЈАНИ КВЕСЦИИ – РЕДОВНИ КРИВИЧНИ СУДОВИ	217
1. ВНАТРЕШНА ОРГАНИЗАЦИЈА	218
2. ВИДОВИ КВЕСЦИИ	222
а) <i>Репетундиска квестија</i>	223
б) <i>Пекулаторска квестија</i>	227
в) <i>Фалциска квестија</i>	229
г) <i>Амбитуска квестија</i>	231
д) <i>Мајестатска квестија</i>	242
ѓ) <i>Сикариска квестија</i>	256
е) <i>Инјуриска квестија</i>	269
ж) <i>Адултериска квестија</i>	275
 Conclusio – За природното право и неговата рецепција	291
 Bibliographia	298

PRAELECTIO

РИМСКОТО ПРОЦЕСНО ПРАВО

Новите писатели секогаш веруваат дека или нешто посигурно ќе изнесат за настаните, или дека ќе ја надминат сировата антика со вештината на своето пишување...!? А јас, пак, дури ја повторувам во мислите сета оваа старина, немам никаква грижа – оти таа не може писателот да го одврати од вистината, туку може само духот негов да го разбранува...

Titus **Livius**, *Ab urbe condita* (I век)

Без оглед на тоа што содржината на правото претежно е определена од државната целесобразност, неговата *форма* сепак се наоѓа вон и над подрачјето на влијание на државните цели. Затоа, ние би ја започнале оваа докторска дисертација со претпоставката дека правниот и државниот поредок не се идентични, туку напротив – дека понекогаш правото настапува наспроти државата, како свет со свои посебни законитости. Оттука, **процесното право** има за цел да помогне во остварувањето на материјалното право, но тоа не го негира неговото безусловно важење – тоа си постои паралелно и кога можеби не ѝ служи на остварувањето на „целта на правото“ [Rudolph Ritter von Jhering / 1818–1892], туку дури и кога се јавува како пречка за остварување на таквата мисија. Имено, токму на теренот на процесното право ние ја сфаќаме проблематичноста на сето правно, а тоа е дека - во доменот на правото - средството/инструментот/правниот лек (*remedium*) има тенденција да стане своја сопствена цел! Оти, само правото познава исклучиво „категорички императиви“, па оттука и процесните норми имаат заповеднички, а не хипотетички карактер: впрочем, наредбодавниот тон на правото не познава степени; законотворецот никогаш ниту го крева, ниту го спушта својот заповеднички глас – тој го бара она што го бара, севезден со истата апсолутно обврзувачка волја. И токму оваа независност во важењето на процесното vis-à-vis материјалното право својот догматски израз го наоѓа во острото разликување на процесно-правниот од материјално-правниот однос, за чиешто

потврдување тој мора да послужи и, врз основа на тоа, доведува до многукратни последици *in praxis*. Но, навидум толку сложената и модерна идеја за *своевидноста* на процесното право ѝ е својствена, всушност, уште на примитивната правна мисла. На пример, за домородецот Швајцер вели дека тој „казната ја чувствува како справедливост само кога делото му е докажано и тој мора да го признае тоа. Сè додека сè уште може да одрекува со каков и да е привид на веродостојност, тој најискрено беснее против осудата – иако навистина е виновен. За таа црта на примитивниот човек мора да води сметка секој што има работа со него“ [Albert Schweitzer, 1926].¹

Традиционално, теоријата за казненото право прави разлика помеѓу учењата за *основот (causa)* и учењата за *целта (telos)* на **казнувањето**. Но, оправдувањето на казнувањето што не ја вклучува државата му припаѓа на дамнешното преддржавно минато. Оти обете овие прашања произлегоа од определена историска ситуација на едно време кога државата, сè уште невтемелена врз народната волја, му беше спротивставена на поединецот како нешто туѓо во кое тој немаше никакво активно учество: „Наспроти поединецот, државата напосто е некој друг“ [Immanuel Kant / 1724–1804]. Денес, кога демократската правна држава треба да се заснова врз волјата на народот, било да е тоа сфатено како аритметичко мнозинство или како некаков друг вид на интеграција, таа неспрема поединецот не е веќе „некој друг“, туку напротив „сите ние“. Оправдувањето на вака сфатената народна (демотска) држава во себе го вклучува и овластувањето да казнува, што е нужно за нејзиното самоодржување. А во правната мисла несомнен е заклучокот дека врвот на античкото казнено право - како материјално, така и процесно - е достигнат токму за време на римската држава, а особено во времето на Републиката.² Имено, поделбата на *Iudicia privata* (граѓанска постапка) и *Iudicia publica* (кривична постапка) долго време беше непозната за Римјаните, сè додека првиот принцепс Октавијан Август, околу 17 год. пр.н.е., не изврши јасно разграничување помеѓу овие два облика на судската процедура – со двата т.н. Јулиеви закона: *Lex Iulia de iudicis privatis* и *Lex Iulia de iudicis*

¹ Цит. сп. Густав Радбрух, *Филозофија на правото*, Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2008, 205–208 [ф. 337].

² Радбрух, *op. cit.*, 187–189; & Владо Камбовски, *Казнено право – Општо дел*, Штип, „2-ри Август С“, 2006, 49.

publicis. За разлика од подоцнежното средновековно право - кое беше феудално, авторитарно и арбитрарно - старовековното право се засноваше врз идеите на социјална стабилност и одбрана на *status quo*-то, што значеше и конзервирање на класните разлики. Но, организационите и функционалните правила на римската кривична постапка, во текот на римската историја, постојано се менуваа. Всушност, пошироката европска историја на кривичното процесно право - како доктрина, легислатура и јудикатура - нѝ укажува на тоа дека промените во оваа област се движат од помали корекции во организациско-функционална смисла, па сè до радикални реформи на концептуалната поставеност и коренити темелни преобразби во доминација на различните начела на коишто фундира правораздавањето. Ќе забележиме дека секоја промена има своја визија, но ниту една нема, или барем не постигна, своја перфекција – а причината за тоа лежи во малигно корумпираниот карактер на секој државен ситем т.е. на државната администрација и правосудна управа коишто треба да ја спроведат. Поради тоа, во секоја судска [кривична] постапка, во секој период, можат да се воочат „црни дупки“ кои се производ на несовршената човекова природа и на расипливиот човеков карактер.

Во историјата на Рим се редеа години на стабилност и благосостојба, грубо пресекувани со години на безмилосно крвопролевање; години на растеж и развој, заменети со години на страв и беда; по неколку добри владетели, на престолот ќе стапнеше еден изопачен и неспособен, кој уништуваше сè што беше пред него направено.³ И покрај тоа што **Римското право** (*Ius Romanum* или *Ius Romanorum*) сигурно е еден од најелаборираните светски правни системи, кој сè уште е импресивен со богатството на идеи и правни институции – генеричкиот поим римско право опфаќа огромен период од речиси тринаесет векови, односно се однесува на периодот „од Ромул до Јустинијан“ (VIII век пр.н.е. – VI в.н.е.). Низ сиот овој огромен период римското право се развиваше како право на римската држава [Кралство → Република → Империја], при што помина низ неколку карактеристични фази кои се обележани со значајни случувања во историјата на римскиот *civitas* – кои, пак, беа одраз на она што

³ Војислав Саракинки во Предговорот на македонското издание на Такит, *Анали*, Скопје, Три, 15.

се случуваше, пред сè, во политичко-економската структура на општеството. Токму заради подобро снаоѓање во оваа огромна временска епоха, ние ќе ја прифатиме четвороделната поделба на проф. Маленица којшто целокупниот период на римското право го дели на: *архаично* – кое трае од основањето на градот Рим, па сè до носењето на првиот пишан закон *Lex XII tabularum* (VIII–V в. пр.Хр., поточно 754–450 год. пр.н.е.); *преткласично* – кое трае од носењето на Законот на 12 таблици до раѓањето на Исус Христос (450–4 год. пр.н.е.); *класично* – кое ги опфаќа првите три века од нашата ера (I–III в.); и, конечно, *посткласично право* – кое се однесува на последните три века на Империјата (III–VI в.).⁴

Несомнено е дека Римјаните им одржаа вистинска лекција по право на сите антички, средновековни и современи народи – токму поради тоа што нивниот правен систем беше составуван низ „ситото и решетото“ на многумина разборити и доблесни правници. Не е тешко да се заклучи дека римското право, на чијашто правна традиција фундаира и нашето современо национално право, како дел од поголемото евро-континентално правно семејство од т.н. *Civil Law mun*, првенствено беше процесно право, односно главно се развиваше под процедурална закрила – бидејќи правниот поредок на Римјаните беше востановен токму како **систем на тужби**, а не како модерните правни системи, кои претежно функционираат како „системи на [субјективни] права“ (англ. *rights*). Имено, Римјаните со потполно право велеа: *Ubi remedium, ibi ius* – „Каде има тужба, таму има право“, оти интуитивно знаеја дека за луѓето е многу побитно како правото се раздава, отколку како тоа се создава! Значи за нив тужбата, како средство, беше *primus*; а правото, како цел, беше *secundus* (никако обратно) – оти само преку средството можеме да стигнеме до целта. Тоа е логиката која провејува во праксата на племенитите јуриспруденти низ сите изминати времиња, од кои најумните беа образовани во духот на *природното право*, а не во духот на вулгарно-буквалистичкиот правен позитивизам.⁵ Уште класичниот римски правник Гај (Gaius / средина на II век), во своите познати Институции, велеше дека

⁴ Антун Маленица, *Римско право*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 1996, 50–51.

⁵ Димитар Апасиев [ур.], *Работни спорови – позитивни примери од судската пракса*, Скопје, ДСП „Ленка“, 2011, 19–21. За значењето на природно-правната философија види го Заклучокот на трудов.

„сето право со кое се служиме се однесува или на лица, или на ствари или на тужби“.⁶ Според најголем број автори, судските постапки, односно процесното право или „правото кое на тужбите се однесува“ (*Ius quod ad actiones pertinent*) сепак, не се вбројуваше во доменот на јавното право (*IVSPUBLICVM*)⁷ – што, пак, е доста проблематично гледиште. Има автори кои велат дека сфаќањата на римските правници-јуриспруденти за правото на тужба (*ius actio*) не дозволува да се говори за *тужбено право* [процесно / процедурално / формално право], сфатено во денешна смисла на зборот, како правна гранка, туку само за судска постапка односно процес т.е. процедура на судење.⁸ Имено, само делумно е точен ставот дека исклучиво прагматизмот беше основниот лајтмотив на целото римско право, како право на Римјаните кои како народ важеа за мошне практични луѓе – односно, дека правото се развива само во директна врска со потребите на општеството, без било каква врзаност за повисоки уставни норми или одредени философски правци и теориски концепции. Но, сепак, не можеме во целост да се согласиме дека за сметка на прагматизмот, сфатен во неговата пежоративна смисла, Римјаните немаа продуховени и подлабоки есенцијални теориски јуристички гледишта. Всушност развивањето на јуснатурализмот, влијанието на стоицизмот и неговите распространети учења, познавањето на прецедентот и постоењето на правичноста (*aeqitas*) како извор на

⁶ Gai, *Institutiones*, I, 8: Omne autem ius quo utimur vel ad personas pertinet vel ad res et vel ad actiones pertinet! Гај бил прилично непознат правник во времето во кое живеел, иако подоцна стекнува огромна популарност. Тој е своевидна енигма во правната историја – не му се знае ниту вистинското име, ниту потеклото, ниту занимањето. Иако не поседувал „право на одговор“ (*ius respondendi*), *Lex citationis* го вбројува меѓу петмината „правни авторитети“ (*iuris auctoritatis*). Најпознато Гаево дело е *Institutiones* во четири книги, кое што подоцна ќе стане обрзец за Јустинијановите Институции. Ракописот на ова капитално дело е пронајден сосем случајно, од страна на Нибур (Niebuhr) – во 1816 год. Тој го пронашол на еден палимпсест во Каптолската библиотека во Верона, а одредени празнини кои не можеле да се прочитаат се пополнети со делови од еден папирус од Египет, откриен во 30-те години на XX век. Ова Гаево дело е особено значајно затоа што тоа е единственото комплетно сочувано дело на класичните јуриспруденти кое, во непроменет облик, стигнало до нас. Исто така, за некои прашања (како, на пример, за римската легисакциона постапка) Институциите нй се единствениот извор! Останати негови дела се: *Коментар на Законот на 12 таблици*, *Коментар на преторскиот едикт*, неколку монографии, како и спорното дело *Res quottidianae [sive Aureae]*.

⁷ Старите Римјани, впрочем, како и сите антички народи, беа без развиена јазична интерпункција. Тие имаа само големи букви (*maiuscule*), а ја немаа ниту буквата U, исто како ни буквите J, K, W, Y и Z.

⁸ За тоа дали судските постапки се во доменот на јавното или на приватното право, сè уште се водат теориски расправи. За ова види кај Žika Bujuklić, *Forum Romanum – Rimska država, pravo, religija i mitologija*, Beograd, Centar za publikacija Pravnog fakulteta u Beogradu & Dosije, 2005, 293 и 314; како и кај Стефан Георгиевски, *Граѓанско процесно право* (Том I), Скопје, 2000, 17–18.

правото доволно говори дека Римјаните беа многу понапред во сфаќањата од она што ние можеме да си го замислиме.⁹

Оттука, цениме дека проучувањето на историјата на римското право би било непотполно без проучување на историјата на **римското кривично процесно право**. Точен е впечатокот дека ако при проучувањето на некои процесноправни проблеми кои се во доменот на нашиот научен интерес ја занемариме нивната *историска димензија*, односно ако нивниот исход не го побараме далеку во минатото, ние се лишуваме од секаква можност научно да го следиме и да го предвидиме нивниот иден развиток. На тој начин, современото право и правната наука се градат како резултат на правно-историското наследство, наталожените искуства и правилата пренесени од богатата духовна и цивилизациска ризница – па затоа нѝ се чини потребно да ја оправдаме тезата дека под површината на она што се нарекува „современост“, всушност лежат длабоки траги од правната повест т.е. како што умесно забележува еден современ процесуалист: „Кога принципите на модерното правосудство се набљудуваат историски, тогаш [гледаме дека] тие не се ниту ‘модерни’, а ниту ‘современи’ во вистинското значење на овие поими... Оти сите овие принципи беа познати и применувани уште во римската [класична] постапка. Разликата е единствено во досегот на нивната тогашна и сегашна примена“.¹⁰

Имено, дејноста на римската држава не се сведувааше само на пропишување и санкционирање на приватно-правни правила од имотнотните или личните односи на граѓаните, туку една од нејзините главни дејности беше и *заштитата од напади* кои беа усмерени против основите на робовладетелскиот поредок и егзистенцијата на робовладетелската држава. Таквата држава, низ целата своја историја, прилично грижливо - со многу острина и многу успешно - ја исполнуваше оваа своја основна задача, а едно од средствата за нејзиното исполнување, покрај нормите на материјалното кривично право, беа и нормите на формалното кривично право или

⁹ Види го и мојот труд „Ius naturale – Поздаборавениот правец во философијата на правото“, *Годишен зборник на Правниот факултет при УГД – 2010*, Штип, Универзитет „Гоце Делчев“, 2010, 33–52.

¹⁰ Цит. сп. Татјана Зороска-Камиловска, „Римската граѓанска постапка и нејзиното влијание врз современата граѓанска постапка“, *Зборник на трудови од меѓународниот симпозиум ‘Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација’* (Том II), Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2004, 463.

правилата на кривичната постапка – односно правилата за формите/облиците на заштита на постоечките права на граѓаните. Затоа, во објективна смисла на зборот, него го сочинуваа и оние правни правила што ги регулираа прашањата за средствата и акциите што ги употребуваа титуларите на субјективните права за да го активираат гломазниот државен принуден апарат, со цел заштита на своите права од било каква узурпација.¹¹

Од аспект на **с т р у к т у р а т а**, правилата на римското кривично процесно право првенствено се однесуваа главно на две големи групи прашања кои ги даваат и двата суштински поврзани дела на процесното право во целина, односно на т.н. *казнено процесно право во поширока смисла* на зборот – од кои, поради ограничените просторни можности, во ова истражување ќе биде детално разработен само првиот дел:

1) Организационото процесно право или уште наречено и „судско право“ (англ. *judicial law*) ја опфаќа целокупната организација на кривичното [право]судство и кривично-правната јурисдикција, односно системот на казненото правораздавање. Значи тука влегуваат првенствено прашањата за ингеренциите и судирот на *надлежностите* меѓу државните органи кои ќе ја спроведуваат постапката (судии, поротници, арбитри, правосудни магистрати и сл.); потоа прашањето за положбата, изборот и/или именувањето на *судиите* и на *поротниците*; па судискиот *статус* т.е. овластувањата, привилегиите, правата и должностите кои тие ги имаа за време на нивниот мандат; потоа прашањето за евентуален реизбор, разрешување или *изземање* на судечките судии во конкретни случаи; понатаму прашањето за бројниот *состав* на судот или на другите органи, служби или лица кои беа вклучени во процесот на правораздавање; и конечно низата прашања кои се однесуваат на судските *дејствија* и нивното дејство, судските *такси* и процесните *трошоци* за работа; а во доменот на организациското кривично процесно право би можеле да ги вброиме и правилата за

¹¹ Ivo Puhar, „Krivični postupak u Rimskom pravu“ (separat iz knjige: *Grđanski postupak u Rimskom pravu*), Beograd, Naučna knjiga, 1955, 75; & Иво Пухан и Мирјана Поленак-Аќимовска, *Римско право*, Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј“, 1991, 341.

изворите (fontes iuris) т.е. карактерот на нормите на самото право, како и нивното *важење* – било да е тоа временско, просторно или персонално.

2) Функционалното процесно право или уште наречено и кривично процесно право во потесна смисла, односно „кривична постапка“ (англ. criminal procedure) – главно ја опфаќа значајната функцијата на правораздавањето во кривичните предмети т.е. самиот судски *процес* и *фазите* низ кои тој се одвива, односно етапите по кои се развива судењето. Значи, покрај прашањата за *текот* и *степените* на постапката, тука влегуваат и важните прашања кои се однесуваат на: процесните принципи или *начелата* на постапувањето; процесните *субјекти* односно странките и нивните застапници/ полномошници, како и инструментите кои им стојат на располагање т.е. *дејствијата* кои тие можат да ги преземаат; самата постапка на *докажување* и доказните средства кои притоа се применуваат; како и низа други процесни *институти* и правни установи кои се среќаваат во еден судски спор (на пример: *застоите* на постапката, судското *порамнување*, правната *помош* од други надлежни органи, решавањето на *прејудициелните прашања* и сл.).

Како што веќе напоменахме, во продолжение на овој труд ќе бидат опфатени видовите судови кои постоеја во Рим од неговото основање па сè до почетокот на империјалниот период, што опфаќа период од речиси осум векови, а ќе се направи обид за посебен осврт на поставеноста и организацијата на римскиот судски систем во периодот на Републиката.

CONCLUSIO

ПРИРОДНОТО ПРАВО И НЕГОВАТА РЕЦЕПЦИЈА

Целата човекова историја е како еден голем океан од заблуди на чијашто површина, во тој неред, тек-тук плови и по некоја вистина.

Cesare **Beccaria** (XVIII век)

По ваквата детална елаборација на теориската и практична поставеност на римскиот судски систем, со посебен осврт на периодот на Републиката, можеме да констатираме дека сосем точен е ставот дека философијата на *стоицизмот* и ја даде толку потребната теориска основа на римската претстава за **природното право** (лат. *Ius naturale* / герм. *Vernunftrecht* / англ. *Natural Law* / рус. *Естественное право*). Впрочем етичките учења на стоиците, кои тогаш беа доминантни, можеа многу лесно да се прилагодат на практичните потреби на растечкото Царство кое, во својот зенит, се протегаеше од границата на Шкотска па сè до Персискиот Залив.¹² А токму идејата дека правата на Граѓанинот, како лице со *status civitatis*, се вродена и предегзистенцијална категорија *vis-à-vis* правото на Државата - бидејќи „разумот вели дека државата постои за граѓаните, а не граѓаните за државата“ [Бекарија] - доживеа свое врвно отелотворување токму во римското право. И затоа, не случајно, се вели дека ова право е „совршено“ (*ius perfectus*) оти, погледнато од еден аксиолошки дискурс, тоа се темели повеќе врз внатрешната природна вредност и врз доблестите, отколку врз моќта на државната принуда и авторитет.¹³ Тоа, всушност, добро го

¹² Х. Џ. Блекхо, Маврис Кренстон, Паул Фолкис, С. Х. Хук, Х. Г. Џаџ, Џ. М. С. Лори, Доналд Г. Мек Реи, Ентони Квинтон и Ниниан Смут, *Растежот на идеите*, Скопје, Култура, 1995, 292.

¹³ Но, за волја на вистината, овде мораме да го нотираме фактот дека римскиот правен систем во целина, во еден важен аспект, заостанува зад стоичката теорија – правејќи разлика помеѓу слободни луѓе (лица со *status libertatis*) и робови (лица со *status servitutes*). Иако принципот дека еден човек може да се смета за „орудие што зборува“ (*instrumentum vocale*) и да биде нечија сопственост е поразително сознание, сепак тој опстана докрај во општествениот систем на Римјаните.

забележа и Лајбниц [Gottfried Wilhelm Leibniz / 1646–1716] кој, во 1670 година, во едно писмо упатено до Хобс [Thomas Hobbes / 1588–1679] вели дека „цела една половина од римското право потпаѓа на чистото природно право“.¹⁴

А за да се добие вистинска слика за влијанието на **стоицизмот** во римското општество, мораме да ги нотираме следниве тектонски промени кои, благодарение на продирањето на неговите идеи, се случува во поимањето и восприемањето на правото:

а) Афирмацијата на натуралистичкиот правен поредок на природата, како и на хуманистичкиот **поредок на народите** подразбираше дека римските граѓани имаа право да бираат кој од двата објективно-важечки општи правни поредока ќе го применат во регулирањето на своите субјективни односи – дали тоа ќе биде покрутото *Ius civile* (граѓанското/цивилно/квиритско право) или, пак, пофлексибилното *Ius honorarium* (хонорарното/магистратско/преторско право). Но, интересно е и тоа што во римскиот правен систем, истовремено со наведените два паралелно постоечки правни поредока, дополнително се развија и постоеја уште други два, кои не беа типично и ексклузивно римски, бидејќи се однесуваа и на лица кои не се граѓани на Рим – тоа се поредокот на *Ius naturale* (природното т.е. живо/суштествено право) и поредокот на *Ius gentium* ([‘меѓу’]народното’ т.е. општочовечко/интернационално право).¹⁵

б) Продуховениот развој на римската **јуристичка мисла** и правна наука им овозможи на разборитите правници од т.н. Класичен период, кој временски се совпаѓа со продирањето на идеите на стоицизмот, да тврдат дека правото е „вештина на

¹⁴ Наведено кај Светомир Шкарик, *Уставно право II*, Скопје, Union-Trade, 1995, 134. Токму ова чисто природно право всушност, според зборовите на Хуго Гроциус (Hugo Grotius / 1583–1645), е она интуитивно и вродено *право од повисок ред*, односно едно „правично и возвишено право“. А за континуитетот и трајноста во опстојувањето на ова универзално и вечно право, како и на римскиот дух и традиција, нѝ сведочи и искажувањето на големиот вајмарски писател-класик Гете (Johann Wolfgang von Goethe / 1749–1832) кој, во еден разговор со неговиот добар пријател Екерман (Johann Peter Eckermann / 1792–1854), за римското право вели дека е „како некоја патка-нуркач, одвреме-навреме ќе се скрие, ама никогаш сосема не се губи и секогаш повторно искрснува“. Затоа, според берлинскиот професор и некогашен пруски Министер за законодавство - Савињи (Karl von Friedrich Savigny / 1779–1861), „да се оддели римското од современото право, како и да се изучува современото право самостојно од римското – би било возможно да се стори исто толку, колку и да помешате вода и оган“.

¹⁵ Види и кај Иван Борисович Новицкий, *Римское право (Учебник)*, Москва, Wolters Kluwer, 2009, 6.

доброто и правичното“ (*ars boni et aequi* - Celsus), а дека тие се „чувари на култот на Правдата“. Или, како што умесно забележува луцидниот Феничанец Улпијан (D. 1, 1, 1, 1 – *Ulpianus libro primo institutionum*): „Нас [правниците] понекогаш нè нарекуваат и ‘свештеници’ – оти ние ја почитуваме справедливоста, учиме да се препознава доброто и правичното, делејќи го праведното од неправедното и разликувајќи го дозволеното од забранетото... со што, ако не се лажам, ја проповедаме вистинската, а не лажна философија“.¹⁶ Несомнено е дека овие племенити правници, кои го задоволија апетитот за општи јуристички формулации, градеа и племенита јуриспруденција која покажува дека решението на одреден правен проблем е одредено примарно од вредностите, а не толку од доктрините или, не дај Боже, од догмите! Додека правниците од раниот период се занимаваа со практична правна дејност или т.н. каутерална јуриспруденција, правниците од „златниот“ класичен период повеќе внимание посветуваа на научна и апстрактна обработка на поимите, односно на т.н. *регуларна јуриспруденција*. Ова, пак, е во спротивност со модерното, современо високопарно правно образование, каде што владеењето на логиката е апсолутно, а т.н. прецизни правни правила се основата на системот, кој сè повеќе тоне во правна инфлација т.е. презаситеност на системот од прекумерно правно нормирање во сите пори на општественото живеење.¹⁷

в) Еманципацијата на римското хонорарно право и воведувањето на неприкосновениот правен принцип **bona fide** беше следната придобивка од влијанието на стоицизмот врз римското право. Имено, Старото граѓанско право од претходниот период (*Ius civile Antiquum*), мораше некако да се прилагоди со новонастанатиот и сè поразвиен општествено-економски и правен промет. Тоа се

¹⁶ D. 1, 1 – *De iustitia et iure* (D. 1, 1, 1, 1 - *Ulpianus 1 inst.*: Cuius merito quis nos sacerdotes appellet: iustitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profiteamur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, verum etiam praemiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram nisi fallor philosophiam, non simulatam affectantes).

¹⁷ Повеќе кај Филип Томас (Philip J. Thomas), „Bona fides – римските вредности и правната наука“, *Зборник на трудови од меѓународниот симпозиум ‘Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација’* (Том I), Скопје, УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2004, 511–512. Во овој критички контекст на денешното образование на правниците д-р Томас го наведува одличниот труд на харвардскиот професор Данкан Кенеди, со мошне интересен наслов: „Правното образование како обука за хиерархија“ (в. Duncan Kennedy, *Legal education and training for hierarchy*, 1982).

случи преку дејноста на повисоките римски магистрати - првенствено *преторите*, едилите, квесторите и управниците на провинциите - кои истовремено вршеа и правосудна функција (*iurisdictio*), односно преку нивното право да издаваат општи или посебни наредби, наречени едикти (*ius edicendi*). Збирот од овие едикти го сочинуваа т.н. преторско, магистратско или *хонорарно право* (*Ius honorarium / Ius praetorium*). Ова право на магистратите во многу нешта отстапуваше од суровоста, крутоста и строгиот формализам на архаичното цивилно право кое, како *ius strictum*, ги кочеше динамичните односи во правниот сообраќај.¹⁸ Во овој период се појавија и многу правни поими и концепти, содржани и цитирани во изворите на римското право, со кои се нагласува дека правото мора, при регулирањето на односите меѓу луѓето, да содржи минимум морал – како, на пример, принципите на: *bona fide* = „добра верба“/совесност и честност; *aeqitas* = справедливост/правичност; *aequum et bono* = правично и добро; *sine dolo malo* = без зла намера/без лоша мисла и сл.

г) И конечно, промените кои се случија во доменот на **правната заштита**, односно кај процесното право кое се однесува на тужбите и правораздавањето (*Ius quod ad actiones pertinent*) се гледаа во замената на постоечката легисакциона со новата т.н. формуларна [граѓанска судска] постапка. Имено, стоицизмот ја задоволи потребата на римската јуриспруденција за општи формулации и остри поделби, овозможувајќи архаичните шеми на *legis actiones* (примитивен облик на строги тужби) да се заменат со пофлексибилните тужбени обрасци на *formula*-та. Всушност, со надвладување на начелата *bonae fidei* во целокупното римско материјално и формално право, легисакциите станаа многу непопуларни меѓу граѓаните. Кога на ова ќе се додаде и претераниот формализам на легисакционата постапка, како и пасивната улога на магистратот – сево ова заедно придонесе „старата постапка“ да стане кочница за развојот на римскиот правен промет и да го добие епитетот надживеана во вистинска смисла на зборот. Во такви прилики се појави и следната т.н. *формуларна постапка* (*per formulas*), којашто траеше од средината на II век пр.н.е. па сè до почетокот на III век по Христа. Легисакциите беа заменети со редовни правни средства наречени тужби (*actiones*), кои се делеа според многу критериуми; како и со

¹⁸ D. 1, 1 – *De iustitia et iure* (D. 1, 1, 7, 1 - *Papinianus libro secundo definitionum*).

т.н. вонредни правни средства (*extraordinaria auxilii*). Суштествените промени се случија примарно во т.н. постапката *in iure* - процесот воден пред преторот, како олицетворение на државниот *imperium*, и сево ова допринесе таа да стане поевтина и помалку ризична, а со тоа и подостапна за сиромашните слоеви од населението: „Сите тие законски тужби [легисакции], малку по малку, станаа омразени [меѓу народот] – бидејќи, поради претераната ситничавост на старите [правници], кои тогаш го создаваа правото, се доаѓаше дотаму што би го изгубил спорот оној кој би сторил [дури] и најмала грешка...“ (cf. Gai, *Inst.*, IV, 30 sq.).¹⁹

Не е погрешно да дадеме една генерална оценка дека природното право во Стариот век, првенствено, се вртеше околу спротивноста на „природата и законот“ (*natura et lex*); природното право на Средниот век – околу спротивноста меѓу „божјото и човечкото право“ (*divini et humani iuris*); а природното право на Новиот век – околу спротивноста помеѓу „правната принуда и поединечниот разум“.²⁰ Имено, по ранохристијанската традиција, на историската сцена се појави *патристиката* (II–VIII век), по што следеше неминовниот и дефинитивен премин од паганска кон христијанска епоха; а, пак, во подоцнежниот период - особено од IX до XIV век - местото на темната средновековна сцена го зазеде *схоластиката*. За нас е помалку чудно што токму ова историско раздобје, кое е доста сиромашно со философски идеи, ни најмалку не е тоа кога станува збор за правото – бидејќи токму во овој период се појавуваат и меѓусебно си конкурираат неколку активни **правни концепции**.²¹ Понатаму, во текот на XV век, борбата за превласт помеѓу „Цезар и Петар“ т.е. меѓу

¹⁹ Појавата на формуларната постапка и нејзината доминација во ерата на Класичното римско право се врзува, пред сè, со дејноста на peregrинскиот претор (*praetor peregrinus*), кој при судењето ги применуваше начелата на *bona fide*, при што оваа пракса, како мошне добра и полезна, подоцна ја прифати и неговиот колега – градскиот претор (*praetor urbanus*). Пухан и Поленак-Акимовска, op. cit., 361; & Апасиев, „Ius naturale...“, *Годишник на Правниот факултет при УГД*, Штип, 2010, 44–49.

²⁰ Радбрух, op. cit., 30.

²¹ Тоа беа: (а) *римскиот [императорски] концепт* којшто е возобновен во Италија, од XI до XVI век, преку дејствувањето на Школата на глосаторите и Школата на постглосаторите-коментатори. Потоа, во XVI-от век, тој воскреснува и во Франција, преку активностите на претставниците на т.н. Школа на елегантна јуриспруденција; за на крајот, во XIX век, да се појави во Германија, преку Историско-правната школа; (б) *германската [народна] традиција* со своето „обичајно право“; (в) *католичката [црковна] концепција* со своето „канонско право“; (г) *феудалната [средновековна] концепција*, со „комуналното/статутарно“ и со т.н. „ново кралевско право“; и (д) *англиската [уставна] традиција* со нејзиното прецедентно и „општо право“. Повеќе кај Guido Fassò, *Storia della filosofia del diritto – I*, Bologna, 1966, 236–240 – цит. сп. Tadić, op. cit., 53–54 [ф. 7].

Кралот и Папата; потоа победата на секуларизмот, појавата на Модерната, падот на Византија и откривањето на Америка – го означија крајот на мрачното Средновековие и изгревањето на Нововековната мисла (*Novus Ordo Seclorum*). По одредено временско понирање, теориите за природното право повторно најдоа своја примена во творештвото на повеќе влијателни умови кои беа претставници на *индивидуализмот*, *протестантизмот* и *противреформацијата* (XV–XVI век); потоа на *рационализмот* (XVII век) и, конечно, на европското *просветителство* (XVIII век).²²

Имено, по пропаѓањето на Западното римско царство, римските правни идеи на бранови беа прифаќани во редовите на учената европска јуриспруденција – процес кој во историјата на правото и правната романистика е познат како **рецепција** (*receptio*). Рецепцијата би можеле да ја опишеме како тренд, претежно присутен во Западна Европа, кон се поголема романизација на правните институти во средновековниот период. Тоа беше процес на интелектуална и техничка *рационализација*, во согласност со природата на модерната држава којашто тогаш се раѓаше, односно една тенденција со која што римското право, кое после мрачниот средновековен период беше во реална опасност од заборав, бидува обновено во таква мерка што станува своевидно *Ius commune* на поголемиот дел од континентална Европа – надополнувајќи го, а понекогаш и заменувајќи го феудалното обичајно право, кое дотогаш доминираше на европско тло.²³

И конечно, проникливата римска идеја-водилка за примарното значење на тужбата како средство со кое се стигнува до целта повторно воскресна во правните научни кругови кон крајот на XIX век, под влијание на англо-саксонската и американската правна традиција, во правецот на познатите т.н. **правни реалисти** и

²² Нивните идеи за „вродените и неотуѓиви права на човекот“ најдоа свој израз и во познатите англиски и американски билони – посебно во Декларацијата за независност на Америка (1776); а маркизот Лафајет [Marie-Joseph La Fayette / 1757–1834] овие идеи ги вметна и во француската Декларација за правата на човекот и граѓанинот (1789). Види го и мојот веќе посочен труд „Ius naturale...“, *op. cit.*, 49–51.

²³ Види ја и мојата магистерска теза *Јавно-правни институти на римското право реципирани во денешните правни системи*, Скопје, УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2010.

индетерминисти.²⁴ Приврзаниците на оваа философско-правна школа акцентот го ставаат на значењето што го има креативноста, промисленоста и *луцидноста на судиите (elegantia iuris)* при толкувањето и креирањето на правото. Имено, тргнувајќи од премисата дека „општите одредби не ги решаваат поединечните случаи“ тие, се чини со право, судовите ги сфаќаат како практични и искусвени „секундарни законодавци“. Оти законите што ги носи државата сè уште не претставуваат „право“ (*ius / iuris*) – туку, во најдобар случај, тие се само „извори на правото“ (*fontes iuris*); а реално постоечкото „право“ (*law*) е всушност оној збир од правила што ги имаат утврдено судовите! Неувидувањето на оваа вистина е само несакање на противниците на овој реален став да се соочат со фактот дека судиите непрекинато носат „закони“ [читај пресуди] со повратно дејство – оти спорот за кој пресудуваат е настан кој веќе се случил во минатото и којшто подоцна, ретроактивно, се разрешува. Впрочем, за било кој поединец-лаик, кој не е контаминиран со било каква правна догма, додека судот не пресече, односно не донесе одлука за одредени спорни факти – не постои никакво „право“ за таа правна работа и за тоа проблематично прашање. Пред носењето на судиската пресуда (*iudicia*), единственото употребливо „право“ е *мислењето на правниците (opinio iuris)* – а, пак, тоа воопшто не е реално „право“, туку само претпоставка или, уште подобро, предвидување за тоа што ќе одлучи конкретниот судија во конкретниот предмет по кој постапува (*in concreto*).²⁵ Оттука, ако немаме процес кој би се одвивал во духот на светиот правен принцип *bona fide*, не можеме ниту да развиеме објективно [материјално] право, оти уредувањето на овие комплексни правни правила, по редот на нештата, е *cura posterior*.

²⁴ Најзначајни претставници на *јусреализмот* се: бискупот Бенџамин Ходли (Benjamin Hoadly), Оливер Холмс (Oliver Wendel Holmes Jr.), Џон Греј (John Chipman Gray), Џером Френк (Jerome Frank) и др. А симптоматично е тоа што најголемиот критичар на оваа школа – Дворкин (Ronald M. Dworkin), неа ја сместува во „позитивистичките“ правни школи, што е сосем погрешно затоа што, според наше мислење, во својата најдлабока суштина таа е јуснатуралистичка, бидејќи алудира на непишаното [етичко/морално/вредносно/природно/вродено/апсолутно/реално постоечко] право.

²⁵ Коста Чавошки, *Увод у право I – Основни појмови и државни облици*, Београд, 1994, 29–33.

BIBLIOGRAPHIA

(СЕЛЕКТИРАНА БИБЛИОГРАФИЈА НА ЦИТИРАНА И КОНСУЛТИРАНА ЛИТЕРАТУРА)²⁶

КЛАСИЧНИ ИЗВОРИ И СРЕДНОВЕКОВНИ ДЕЛА

- *Aristotel. *Politika* (Treće izdanje). Prevela sa starogrčkog: Ljiljana Stanojević-Crepajac. Beograd: Beogradski Izdavačko-grafički zavod, 1975.
- Cicero, M[arcus] T[ulius]. *The fragmentary speeches* [J. W. Crawford – ed.]. American Philological Association & Oxford University Press, 1994.
- – –. *Res publica – Roman politics and society according to Cicero* (W. K. Lacey, B. Wiliam & J. G. Wilson - ed.). Oxford: U. P., 1970.
- The Civil Law: Including the Twelve Tables, the Institutes of Gaius, the Rules of Ulpian, the Opinions of Paulus, the Enactments of Justinian, and the Constitutions* (Hardcover). Lawbook Exchange Ltd., 2001.
- Corpus Iuris Civilis*. MCMLIV (1954).
- Corpus Iuris Civilis – Novellae* (Editio Stereotypa, Volumen tertium, Berolini, 1845).
- Felix, Minucius. *Octavius* (with the English translation by Gerald H. Rendall). “The Loeb Classical Library”. Cambridge–London: Harvard University Press, 1931 [reprinted: 1953, 1960, 1966, 1977, 1984, 1998, 2003].
- Flaviје, Јосиф. *Judejski rat*. Beograd: 1967.
- Gai. *Institutionum Comentariorum*.
- Gaius. *Institutes* (F. de Zulueta – text / translation / commentary, 2 vols.). 1946, 1953.
- – –. *Institutes* (W. M. Gordon and O. F. Robinson – translation / introduction). 1988.
- Graecus Codex Vaticanus* (Caroli Vercellone Sodalit Bernaitae & Iosephi Cozza Monachi Basiliani – ed.)
- INSTITVTIONES IVSTINIANI*. Mosca: INSTITVTVM HISTORIAE VNIVERSALIS; ACADEMIA SCIENTIARVM RVSSIAE; FACULTAS IVRIDICA; PVBLICA VNIVERSITAS STVDIORVM MOSCAE „LOMONOSOV“; CENTRV STVDIORVM IVRIS ROMANI & Zertsalo, MCMXCVIII (1998).
- Institutiones Iustiniani*. Recognovit Theodorus Mommsen, Retractavit Paulus [Krueger – ed.]. Berolini: MCMLIV (1954).
- Justinian. *Institutes* (Peter Birks, Grant McLeod & Paul Krueger – translators / introduction). Paperback, 1987.

²⁶ Користената научна и стручна литература (*Index librorum*) е неведена според три критериуми: (а) основен е **тематскиот** критериум – па зависно од типот на цитираното дело тие се групирани во седум целини [Класични извори и средновековни дела; Книги; Периодики; Статии; Тези и дисертации; Енциклопедии, лексикони и речници и Интернет страници]; (б) „помошни критериуми“ се **лингвистичкиот**, при што соодветно се опфатени *абecedната* [латински, германски, француски, италијански, хрватски и англиски јазик] и *азбучната библиографија* [македонски, српски, бугарски и руски јазик] кои се одделени со симболот *; и **хронолошкиот** – според годината на издавање на цитираното издание, почнувајќи од најстарото.

- – –. *Institutes* (J. A. C. Thomas – text / translation / commentary). 1975.
- – –. *Digest* (Mommsen's Latin text with parallel translation – ed. A. Watson). 1985.
- Livius, Titus. *Ab urbe condita*. (I & II)
- Paulo, Julije. *Sentencije* (Iulii Pauli – Sententiae ad Finitam). Biblioteka „Latina et Graeca“, Knjiga XX. Zagreb: 1987.
- Plutarh. *Usporedni životopisi*. (Knjiga III). Zagreb: August Cesarec, 1988.
- Procopii. *Anecdota sive Historia Arcana Graece* (Nicolai Alemanni - ed., 1827).
- Tacit, Kornelije. *Anali* (preveo: L. Crepajac). Beograd: 1970.
- Tacitus, P. Corneli. *Annales*.
- Ulpijan. *Knjiga Regula* (Ulpiani – Regularum Liber Singularis). Biblioteka „Latina et Graeca“, Knjiga XI. Zagreb: VPA, 1987.
- *Августин, Аврелиј. *За државата Божја – De Civitate Dei* [Кн. VI–X]. (Превод од латински: Љубинка Басотова). Библиотека „Идеи“. Скопје: Култура, 2008.
- Аврелиј, Марк. *Медитации* (Превод: Виолета Костеска-Петреска). Библиотека „Magna Idea“. Скопје: Ѓурѓа, 2012.
- Апулеј, Лукиј [Мадаврански]. *Златното магаре или Метаморфози*. (Превод од латински, предговор и белешки: Весна Димовска – Јањатова). Библиотека „Меридијани“. Скопје: Култура, 2003.
- Аријан, Флавиј. *Прирачникот на Епиктет*. (Превод од старогрчки и предговор: Витомир Митевски). Скопје: Матица Македонска, 2008.
- Вергилиј, Публиј Марон. *Ајнеида*. Скопје: Култура (Библиотека „Меридијани“), 1999.
- Дигесты Юстиниана* (DIGESTA IVSTINIANA) – Том II / Volumen Secundum (Книги V–XI / Libri V–XI). Ответственный редактор: Л.Л. Кофанов. [Група уредници и преведувачи]. Москва: Центр изучения Римского права - Centrum Iuris Romani Investigandi, Юридический Факультет - Facultas Iuridica, Московский Государственный Университет им. „М.В. Ломоносова“ - Publica Universitas Studiorum Moscoviae “Lomonosov”; Российская Академия Наук - Academia Scientiarum Russiae; Институт всеобщей истории - Institutum Historiae Universalis; “Статут” & Золотая колекция “Консультант Плюс”, 2002.
- Дигесты Юстиниана* (DIGESTA IVSTINIANA) – Том III (Книги XII–XIX). Ответственный редактор: Л.Л. Кофанов. [Група уредници и преведувачи]. Москва: Центр изучения Римского права, Юридический Факультет, Московский Государственный Университет им. „М.В. Ломоносова“; Институт всеобщей истории; Российская Академия Наук; “Статут” & Золотая колекция “Консультант Плюс”, 2003.
- Диктис [Критјанинот], Псевдо-Калистен и Аноним. *Истории за војните и владетелите*. (Превод: Виолета Костеска-Петреска). Библиотека „Magna Idea“. Скопје: Ѓурѓа, 2012.
- Институции Юстиниана* (Перевод: Д. Расснера). Москва: Институт всеобщей истории; Российская Академия Наук; Юридический Факультет, Московский Государственный Университет им. „М.В. Ломоносова“; Центр изучения Римского права & Издательство „Зерцало“, 1998.
- Јулијан [Апостат]. *Писма* (Превод од француски: Олга Спиркоска). Библиотека „Воскреснати богови“. Скопје: Ѓурѓа, 2008.

- Кар, Тит Лукретиј. *За природата на нештата*. (Библиотека „Меридијани“). Скопје: Култура, 2006.
- Кикерон, Марк Тулиј. *Говори против Катилина*. (Превод од латински: Љубинка Басотова). Скопје: Метафорум, 1994.
- – –. *За должностите – De officiis*. (Пореаница „Монади“). [Превод од латински и белешки: Светлана Кочовска; Предговор: Весна Димовска-Јањатова]. Скопје: Магор, 2005.
- – –. *Филозофски расправи: За крајностите на доброто и злото + Тускулански расправи*. (Библиотека „Сфинга“). [Превод од латински: Љубинка Басотова; Поговор: Кирил Темков]. Скопје: ИЦ Три, 2003.
- Ливиј, Тит. *Од основањето на градот Рим – Книги I и II*. [Превод, предговор и белешки: Весна Каплаковска]. Скопје & Мелбурн: Книгоиздателство „Матица Македонска“, 2000.
- Мартијал, Марко Валериј. *Епиграми*. (Препев и белешки: Миле Богески). Библиотека „Класика“. Скопје: Култура, 1996.
- Петрониј. *Сатирикон*. (Превод од латински јазик, предговор и објаснувања: Ивица Весов). Скопје: Македонска книга 2002, 2003.
- Плутарх. *Славни ликови Антике I и II – Избор из ‘Упоредних животописа’*. (Библиотека „Античка књижевност“). Нови Сад: Матица Српска, 1990.
- Прокопиј [Кесариски]. *Тајната историја*. Превод: Виолета Костеска-Петреска. (Библиотека „Строго доверливо“ - независни изданија). РСкопје: Ѓурѓа, 2007.
- Римска поезија* [Избор]. Превод од латински и белешки: Љубинка Басотова. Скопје: Панили, 2012.
- Светониј, Гај Транквил. *Дванаесетте римски цареви*. (Превод од латински и белешки: Весна Димовска - Јањатова и Војислав Саракинки). Библиотека „Меридијани“. Скопје: Култура, 2001.
- – –. *Дванаесетте римски цезари*. (Превод од латински: Виолета Костеска - Петреска). Библиотека „Воскреснати богови“. Скопје: Ѓурѓа, 2013.
- Сенека, Лукиј Анај [Помладиот]. *За гневот – De ira*. (Превод од латински и коментари: Биљана Чалоска-Караевска). Пореаница „Монади“. Скопје: Магор, 2003.
- – –. *Писма до Лукилиј* (Превод од латински и коментари: Биљана Чалоска-Караевска). Библиотека „Идеи“. Скопје: Култура, 2008.
- – –. *Отикнувањето на Божествениот Клаудиј*. (Превод од латински и коментари: Наталија Поповска). Едиција „Алфа“. Скопје: Или-или, 2009.
- – –. *За спокојството на душата и За краткоста на животот – на Плаутин*. (Превод од латински, коментари и поговор: Биљана Чалоска-Караевска). Едиција „Pro bono publico“. Скопје: ВиГ Зеница, 2011.
- Такит, Публиј Корнелиј. *Германија + Агрикола*. (Превод, предговор и белешки: Весна Димовска - Јањатова и Војислав Чанчаревиќ). Библиотека „Класика“. Скопје: Култура, 1999.
- – –. *Анали* (Превод од латински и поговор: Љубинка Басотова; Предговор: Војислав Саракинки). Библиотека „Сфинга“. Скопје: Три, 2005.
- Тацит, Корнелије. *Анали*. (Коло LXIII, књига 422). Београд: Српска књижевна задруга, 1970.

Флавије, Јосиф. *Јудејске старине* (Flavius Iosephus – *Antiquitates Judaicae*). [Превео са енглеског издања: Владин Добривојевић; Уредник: Владан Крстић]. Београд: Двери, 2008.

Цицерон, Марк Тулиј. *Закони*. Београд: Плато, 2002.

КНИГИ

*Abdy, J. T. & B. Walker. *The Institutes of Justinian*. Cambridge: Cambridge University Press, 1876.

Alexander, Michael Charles. *Trials in the Late Roman Republic (149 BC – 50 BC)*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1990.

Alföldi, A. *The Conversion of Constantine and Pagan Rome*. Oxford: E. T. Oxford, 1948.

Bablitz, L. *Actors and Audience in the Roman Courtroom*. London and New York: Routledge Publisher [Taylor & Francis Group], 2007.

Bacon B. W. *Is Mark a Roman Gospel?*. Harvard: Harvard University Press, 1919.

Balsdon, J. P. V. D. *The Emperor Gaius (Caligula)*. Oxford: 1934.

Baron, I. *Institucije Rimskoga prava*. Zagreb: K.N. Bibliografski Zavod D.D., 1925.

Barrett, C. K. *The Gospel According to St. John*. London: 1960.

Bart, Jean. *Histoire du droit privé, De la chute de l'Empire romain au XIX siècle*. Paris: Montchrestien, 1998.

Bauman, Richard A. *Human Rights of Ancient Rome*. London and New York: Routledge Publisher, 2003.

– – –. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. London and New York: Routledge, 1996 [e-Library 2004].

Beare, F. W. *The Earliest Records of Jesus*. Oxford (Blackwell): 1962.

Bently, H. Jerry & Herbert F. Zeigler. *Traditions & Encounters – A Global Perspective on the Past (Volume A: From the Beginning to 1000)*. [Fourth Edition]. New York etc.: McGraw-Hill, 2008 [First published 2000].

Blagojević, Borislav T. *Грађански поступак у Римском праву* (III izdanje). Beograd: Univerzitet u Beogradu i Naučna knjiga, 1960.

Blinzler, J. *The Trial of Jesus*. Cork: E.T., 1959.

Boras, M. i L. Margetic. *Rimsko pravo*. Zagreb: PFZ (Biblioteka „Udzbenici i skripta“), 1980.

Borkowski, Andrew & Paul du Plessis. *Textbook on Roman Law* (3rd edition). Oxford: Oxford University Press, [First ed. 1994 and Second ed. 1997], 2005.

Brandon, S. G. F. *The Judgment of the Dead*. London: 1967.

Brougham, H. *Political Philosophy*. London: 1853.

Brown, Peter. *The World of Late Antiquity*. London: 1997.

– – –. *Power and Persuasion in Late Antiquity – Towards a Christian Empire*. Madison: Wisconsin, 1992.

Brunt, P. A. *Roman Imperial Themes*. Oxford: Oxford University Press, 1990.

- – –. *The Fall of the Roman Republic and Related Essays*. Oxford: Oxford University Press, 1988.
- Buckland, W. W. *Textbook of Roman Law* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press, 1963.
- Burdick, William L. *The Principles of Roman Law and Their Relation to Modern Law*. Rochester and New York: The Lawyers Co-operative Publishing Co. (reprint: Clark, New Jersey: The Lawbook, Exchange LTD, 2004), 1938.
- Burns, R. P. *A Theory of the Trail*. Princeton University Press, 1999.
- Bury, B., S. A. Cook, S. Edwards, F. C. Adcock, M. P. Charlesworth, N. Geoffrey, L. Hammond, C. J. Gadd, J. Boardman, D. M. Lewis, F. M. Walbank, E. Rawson, J. A. Crock, A. W. Lintott, A. Boeman, M. Whitby, P. Garnsey, A. Cameron, B. Ward-Perkins. *The Cambridge Ancient History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Cairns, J. W., P. J. Plesis. *Beyond Dogmatic – Law and Society in the Roman World* (vol. III). Edinburg University Press, 2006.
- Cairns, John W. and Olivia F. Robinson - ed. *Critical Studies in Ancient Law, Comparative Law and Legal History*. Oxford - Portland Oregon: Hart publishing, 2001 [reprinted: 2002, 2004].
- Cameron, Averil: *The Later Roman Empire*. London: 1993.
- Cherry, R. *Lectures of the Growth of the Criminal Law in Ancient Communities*. London: 1890.
- Collingwood, R. G. *The Idea of History*. Oxford: 1946.
- Crook, J. *Law and Life of Rome*. New York: Cornell University Press, 1967.
- Danilović, Jelena i Obrad Stanojević. *Tekstovi iz Rimskog prava*. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu, 1993.
- Davidson, Theresa Julienna Sherrer. *A study in Roman Administrative Law*. (Unknown Binding). 1944.
- – –. *Problems of the Roman Criminal Law* (Vol. I and II). Oxford Clarendon Press, 1912.
- Davis, W. C. *The Influence of Wealth in Imperial Rome – Political Corruption and High Finance* (especially under the Later Republic).
- Dillon, M. & L. Garland. *Ancient Rome – from the Early Republic to the Assassination of Julius Caesar*. Taylor & Francis, 2005.
- Eisner, Bertold i Marijan Horvat. *Rimsko pravo*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1948.
- Elil, Žak. *Tehnika – ili Ulog veka*. Preveo: Nenad iz Erevona. Ed. – Porodična biblioteka. Beograd: Anarhija / Blok 45 i Bratstvo iz Erevona, 2010.
- Esmein, A. *A History of the Continental Criminal Procedure – with special reference to France*. [The Continental Legal History Series - translated by John Simpson]. Boston: Little, Brown, and Company (& Association of American Law Schools), 1913.
- Evans, A. E. *Roman Law Studies in Livy*. New York: Macmillan Co., 1909.
- Fantham, Elaine. *The Roman World of Cicero's 'De Oratore'*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2004.
- Ferguson, A. *History of the Progress and Termination of the Roman Republic*. New York: 1852.
- Ferrero, G. *Characters and Events of the Roman History from Caesar to Nero*. New York: 1909.
- Foignet, Rene. *Manuel Elemenaire de Droit Romain*. Paris: Rousseau, 1944.

- Fraade, D. Steven. *Legal Fictions – Studies of Law and Narrative in the Discursive Worlds of Ancient Jewish Sectarrians and Sages*. (Supplements to the Journal for the Study of Judaism). Leiden and Boston: Brill, 2011.
- Freeman, Charles. *Egypt, Greece and Rome – Civilizations of the Ancient Mediterranean*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Frend, W. H. C. *Martyrdom and Persecution in the Early Church*. Oxford (Blackwell): 1965.
- Frier, W. Bruce. *A Casebook on the Roman Law of Delict* (Classical Resources Series / American Philological Associati - Paperback). 1989.
- Frier, W. Bruce, Thomas A. J. McGinn and Joel Lidov. *A Casebook on Roman Family Law* (Classical Resources Series, No. 3 - Paperback). 2003.
- Frier, W. B. & Thomas A. J. McGinn. *A Casebook on Roman Family Law* (American Philological Association – “Clasical Resources Series”, Joel Lidov - ed.). Oxford University Press, 2004.
- Garofalo, Luigi. *Sacretà e repressione criminale in Roma Arcaica*. (Estratto – ed.). Napoli: Jovene Editore, 2013.
- Gardner, Jane F. *Women in Roman Law and Society* (Paperback). 1987.
- Gerke, F. *Kasna antika i rano hrishanstvo*. Novi Sad: Umetnost u svetu, 1973.
- Gibbon, Edward. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* – in eight volume (vol. V). Oxford and London: Oxford English Classics, 1827.
- – –. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* – 28 selected chapters. (Edited and annotated, with an Introduction by Antony Lentin and Brain Norman). “Wordsworth Clasics of the World Literature” [General Editor: Tom Griffith]. Hertfordshire: Wordsworth Editions Limited, 1998.
- Gibbon, E. & W. Smith. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (vol. V). London: 1862.
- Gordley, James. *Foundations of Private Law – property, tort, contract, unjust enrichment*. New York: Oxford University Press, 2006.
- Greendige, A. H. J. *The Legal Procedure of Cicero’s Time*. Oxford Clarendon Press, 1901.
- Grillmeier, A. *Christ in Christian Tradition from the Apostolic Age to Chalcedon (451)*. London: E.T., 1965.
- Guarino, A. *L’ esegesi delle fonti del diritto Romano* (2 voll.). Jovene: 1968.
- Hadley, J. *Introduction in Roman Law*. New York: 1902.
- Hamza, Gábor. *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition*. 2009.
- Harries, Jill. *Law and Empire in the Late Antiquity*. Cambridge University Press, 2004.
- – –. *Law and Crime in the Roman World*. Scotland, 2007.
- – –. *The Institutions or Elements of Justinian*. London: 1914.
- Haskell, H. D. *New Deal in Old Rome – How Government in Ancient World Triet to Deal with Modern Problem*. New York: 1947.
- Hertling, L. & E. Kirschbaum. *The Roman Catacombs and their Martyrs*. London: E. T., 1960.

- Horvat, Marijan. *Rimsko pravo – II dio* (Drugo izdanje). Zagreb: Školska knjiga, 1954.
- – –. *Rimsko pravo* (Deseto izdanje). Zagreb: Školska knjiga, 1980.
- Jeans, G. E. *Life and Letters of Marcus Tullius Cicero*. London: Macmillan Co., 1880.
- Johnson, Coleman-Norton & Bourne. *Ancient Roman Statutes*. Austin: 1961.
- Johnston, David. *The Roman Law of Trusts* (Hardcover).
- Jolowicz, H. F. *Historical Introduction to the Study of Roman Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1952.
- Jolowicz, H. F. & [arry] Nicholas. *A Historical Introduction to the Study of Roman Law* (3rd ed. - Paperback). 1972.
- Jovanović, Mila. *Komentar starog rimskog Ius civile (Knjiga prva: Leges Regiae)*. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, 2002.
- – –. *Komentar starog rimskog Ius civile (Knjiga druga: Lex XII tabularum I-VI)*. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, 2007.
- Kandić, Ljubica. *Praktikum iz opšte istorije države i prava*. Beograd: NU „Službeni list SFRJ“, 1973.
- – –. *Odabrani izvori iz opšte istorije države i prava*. Beograd: IŠP „Savremena Administracija“, 1977
- Kennedy, G. A. *A New History of Classical Rhetoric*. Princeton, 1963 (1994).
- Kilpatrick, G. D. *The Trial of Jesus*. London: Friend of Dr Williams' Library, 1953.
- Klausner, J. *Jesus of Nazareth*. London: E. T., 1929.
- Kunkel, W. *An Introduction to Roman Legal and Constitutional History*. 1966.
- – –. *Opća historija države i prava – I knjiga (Robovlasništvo I feudalizam)*. Zagreb: Informator, 1987.
- Kurtović, Šefko. *Opća historija države i prava – II knjiga*. Zagreb: Narodne novine, 1989.
- Laiou, A. E. and D. Simon: *Law and Society in Byzantium – Ninth-Twelfth Centuries*. (Dumbarton Oaks Research Library).
- Lee, R. W. *The Elements of Roman Law* (4rd ed.). 1956.
- Lefroy, A. H. F. *History and Institutes of Roman Law*. Toronto University Press, 1902.
- Lisičar, Petar. *Grci i Rimljani*. Zagreb: Školska knjiga, 1971.
- Malenica, Antun. *Praktikum iz Rimskog prava* (Prvi tom). Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu, 1997.
- Malraux, A. *The Metamorphosis of the Gods*. London: E. T., 1960.
- Mendelssohn, S. *Criminal Jurisprudence of the Ancient Hebrews*. Baltimore: 1891.
- Menzies, A. *The Second Epistle of the Corinthians*. London: 1912.
- Metzger, Ernest (ed.). *A Companion to Justinian's Institutes*. 1998.
- – –. *Litigation in Roman Law*. Oxford University Press, 2005.
- – –. *A New Outline of the Roman Civil Trial*.
- Moffatt, J. *An Introduction to the Literature of the New Testament* (3rd revised ed.). Edinburg: 1933.

- Mommsen, Theodor. *Römisches Strafrecht*. Akademische Druck – u. Verlagsanstalt, 1955.
- – –. *A History of Rome Under the Emperors*. London and New York: Routledge publisher, 1992.
- Monteskje, [Šarl-Luj]. *O duhu zakona – Tom I*. Preveo i priložima opremio: Aljoša Mimica. Predgovor: Aljoša Mimica i Veljko Vujačić. (Edicija „Libertas“). Beograd: Zavod za izdavačku delatnost „Filip Višnjić“, 1989.
- – –. *O duhu zakona – Tom II*. Aljoša Mimica - Prev. (Edicija „Libertas“). Beograd: ZID „Filip Višnjić“, 1989.
- – –. *Razmatranja o uzrocima veličine Rimljana i njihove propasti*. Prevod s francuskog: Srđan Pavlović. (Edicija „Filozofija“). Beograd: Utopija, 2004.
- Mousourakis, George. *A Legal History of Rome*. London and New York: Routledge publisher, 2007.
- Mousourakis, George. *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. „Laws of the nations series“. Hampshire / England and Burlington / USA: Ashgate Publishing Limited, 2003.
- Moyle, J. B. *The Institutes of Justinian*. Oxford: Oxford Clarendon Press, 1889 [Reprint: New Jersey: The Lawbook Exchange, Union, 2002].
- Murray, John [Henry Sumner Maine - ed.]. *Ancient Law – Its Connection with the Early History of Society and its Relation to Modern Ideas*. London: 1861
- Nicholas, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Clarendon Law Series. Oxford: Oxford University Press, 1962 [Hardback], 1975 [Paperback].
- Nikolić, Dragan. *Fragmenti pravne istorije* (Drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje). Niš: Institut za pravna i društvena istraživanja Pravnog fakulteta, 1997.
- O’Connell, Robert L. *The Ghosts of Cannae – Hannibal and the Darkest Hour of the Roman Republic* [Audio-book read by: Alan Sklar]. Tantor Media & Random House Publishing Group & Findaway World LLC (www.playaway.com - Army Library Program), 2010.
- Ochsenwald, William & Sydney Nettleton Fisher. *The Middle East – A History* [Sixth Edition]. New York: Mc Graw-Hill (“Higher Education”), 2004.
- Olmsted, Wendy. *Rhetoric – An Historical Introduction*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing Ltd, 2006.
- Pagan, V. P. *Conspiracy Narratives in Roman History*. University of Texas Press, 2004.
- Polojac, Milena. *Praktikum za Rimsko pravo (Tekstovi i slučajevi rimskih pravnika iz obligacionog prava)*. Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu & Javno preduzeće “Službeni glasnik”, 2009.
- Popović, Slavoljub. *Govornišтво u teoriji i praksi*. Beograd: NIRO „Književne novine“, 1987.
- Poste, E. *Institutes of Roman Law by Gaius*. Oxford: 1904.
- Powell, J. & J. Peterson. *Cicero the Advocate*. Oxford University Press, 2004.
- Pugsley, D. *Justinian’s Digest and the Compilers*. Faculty of Law, University of Exeter, 1995.
- Puhan, Ivo. *Krivični postupak u Rimskom pravu* (separat iz knjige „Građanski postupak u rimskom pravu“). Beograd: Naučna knjiga, 1955.
- Reinhardt, T. *Marcus Tullius Cicero Topica*. Oxford University Press, 2003.
- RIM – Umjetnost, povjest, arheologija*. Edizioni Lozzi Roma s.a.s., 2007.

- Robinson, J. J. *Selections from the Public and Private Law of the Romans*. New York: 1905.
- Robinson, O[livia] F. *Criminal Law of Ancient Rome* (Paperback).
- – –. *Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome*. London and New York: Routledge Publisher, 2007.
- – –. *Roman Criminal Law*. Oxford: 2005.
- – –. *The Sources of Roman Law – Problems and Methods for Ancient Historians* (Approaching the Ancient World), Hardcover, 1996.
- Robinson, O. F., T. D. Fergus and W. M. Gordon. *European Legal History – Sources and Institutions* (3rd ed. - Paperback). Oxford University Press.
- Romac, Ante. *Izvori rimskog prava – Latinski tekstovi s prijevodom*. Zagreb: Informator („Pravna biblioteka - Manualia universitatis studiorum zagrebiensis“), 1973.
- – –. *Rimsko pravo*. (Biblioteka: Udžbenici i skripta). Zagreb: PFZ, 1981.
- Ruiz, V. Arangio. *Istituzioni di Diritto Romano*. Napoli: Casa Editrice Dott., Eugenio Jovene, 1952.
- Salkowski, Carl e. E. Whitfield. *Institutes and History of Roman Private Law With Catena of Texts* (Hardcover). Lawbook Exchange Ltd., 2008.
- Sandars, T. C. *The Institutes of Justinian*. London: Longmans, Green and Co., 1922.
- Sanday, W. and A. C. Headlam. *The Epistle of the Romans* (International Critical Commentary). Edinburg: 1900.
- Scherer, M. R. *Marvels of Ancient Rome*. New York – London: 1956.
- Schulz, Fritz. *Classical Roman Law*. 1951.
- Sherman, C. P. *Roman Law in the Modern World*. USA: New Haven Law Book, 1922.
- Shotter, D. *The Fall of the Roman Republic*. London and New York: Routledge Publisher, 2005.
- Skaric, Svetomir, Dimitar Apasiev and Vladimir Patchev [ed.]. *The Name Issue – Greece and Macedonia*. (Translated from Macedonian: Katerina Gjurchevska, Ana Acevska, Sofija Glavinova & Filip Koviloski). Skopje: Matica Makedonska, 2009.
- Smith, W. *A School Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. University of Michigan, 1851.
- Smits, J. *The Making of European Private Law. Toward a Ius Commune Europaeum as a Mixed...* (одбрани поглавја). Antwerpen/Oxford/New York: 2002.
- Sohm, Rudolph, Erwin Grueber and James C. Ledlie. *The Institutes of Roman Law* (Paperback). 2002.
- Spinoza, [Baruh]. *Teološko politički traktat*. [Prev. dr. Branko B. Gavela]. Beograd: Kultura, 1957.
- – –. *Politički traktat*. [Prev. dr. Branko B. Gavela]. Beograd: Kultura, 1957.
- Stein, P. *Roman Law in European History*. Cambridge University Press, 1999 [2004].
- Stojčević, Dragomir. *Rimsko obligaciono pravo*. (Knjiga II – Sveska 2; Treće izdanje). Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne Republike Srbije, 1960.
- – –. *Rimsko privatno pravo*. Beograd: Savremena administracija, 1979.
- Story W. W. *A Roman Lawyer in Jerusalem - First Century*. eBooks
- Strauss, Leo. *Prirodno pravo i istorija*. [Prev. Milica Lučić]. Beograd: ΠΑΤΩ, 1997.

- Studies in Roman Law: With Comparative Views of the Laws of France, England and Scotland* (Hardcover).
- Tadić, Ljubomir. *Filozofija prava*. Zagreb: Naprijed, 1983.
- Tarwacka, Anna. *Romans and Pirates – Legal Perspective*. Warszawa: Wydawnictwo & Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2009.
- Tellegen – Couperus O. *A Short History of Roman Law*. London and New York: Routledge Publisher, 2003.
- Thomas, J. A. C. *Textbook of Roman Law*. 1976.
- Tomkins, F. & W. Lemon. *Commentaries of the Roman Law*. London: 1869.
- Villey, Michel. *Le droit Romain*. Paris: Presses Universitaires de France, 1993.
- Vincenti, Lorenzo. *Cesar*. (biblioteka „Osvajači“). Zagreb: IP Alfa, 1976.
- Viper, R. J. *Rim i rano hrišćanstvo*. Sarajevo: 1963.
- Von Bar, K. Ludvig. *A History of the Continental Criminal Procedure*. Boston: 1916.
- Walker, B. *Selected Titles from the Digest*. Cambridge: Cambridge University Press, 1881.
- Walton, F. R. *Historical Introduction of the Roman Law*. Edinburg: 1920.
- Watson, Alan. *Roman Law and Comparative Law*. Athens and London: The University of Georgia Press (Paperback), 1991.
- Winstedt, E. O. *Cicero Letters to Atticus* (vol. II). London.
- Winter, P. *On the Trial of Jesus*. Berlin: 1961.
- Wolf, H. J. *An Historical Introduction of Roman Law*. Oklahoma: Oklahoma University Press, 1951.
- Woods, Alan. *The class struggle in the Roman Republic*. Sine loco, 2009.
- Yakobson, A. *Elections and Electioneering in Rome – A Study in the Political System of the Late Republic*. Franz Steiner Verlag, 1999.
- Zeitlin, S. *Who Crucified Jesus?*. New York: 1942.
- Zimmerman, Reinhard. *Roman Law, Contemporary Law, European Law, The Civilian Tradition Today*. Oxford University Press, 1999 [Clarendon Law Lectures – Hardcover, 2001].
- – –. *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town, Wetton, Johannesburg: Juta & Co Ltd., 1990 [1996].
- Šarac, Mirela i Zdravko Lučić. *Rimsko privatno pravo*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2006.
- Šarkiĉ, Srđan i Dragoljub Popović. *Veliki pravni sistemi i kodifikacije*. Beograd: Izdavaĉka kuća „Draganić“, 1996.
- *Аврамовић, Сима. *Rhetorike Techne – Вештина беседништва и јавни наступ*. (Едиција „Реторика“). Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП Службени гласник, 2008.
- – –. *Општа правна историја – I део*. (Треће допуњено издање). Београд: 1994.
- – –. *Општа правна историја (Стар и Среден век)*. Белград: 1999.

- Актон, Лорд. *Историја на слободата*. (Превод од англиски јазик: Драган Јакимовски). Скопје: Слово, (Библиотека „ЛОГОС“), 2001.
- Андреев, Михаил Н. *Римско частно право*. София: Државно издателство „Наука и изкуство“, 1958.
- Апасиев, Димитар [ур.] и др. *Работни спорови – позитивни примери од судската пракса*. Скопје: ДСП „Ленка“, 2011.
- Арнаудовски, Љупчо. *Пенологија – Наука за извршување на кривичните санкции*. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“, Правен факултет, 1988.
- Баталден, Стивен К. *Преиспитување на традицијата – Есеи за историјата на православието*. Скопје: Култура, 1997.
- Бернал, Мартин. *Црна Атина – Афроазиските корени на класичната цивилизација* (Прв том). Скопје: Табернакул, 2009.
- Блекхо, Х. Џ., Маврис Кренстон, Паул Фолкис, С. Х. Хук, Х. Г. Џаџ, Џ. М. С. Лори, Доналд Г. Мек Реи, Ентони Квинтон и Ниниан Сمارт. *Растежот на идеите*. Скопје: Култура (библиотека „Идеи“), 1995.
- Бојкле, Вернер. *Закон за кривичната постапка – Клучни аспекти (Том 20: Систематско претставување на најважните правни области со помош на случаи)*. Едиција: Превод на 500 стручни и научни книги и учебници. [Превод од германски: С.З.П. „Лигвас“ ДООЕЛ] Скопје: Датапонс, 2009.
- Бордман, Џ., Џ. Грифин и О. Мари. *Оксфордска историја на Римскиот свет*. 1999.
- Борковски, Ендрју и Пол ду Плесис. *Учебник по Римско право* (III издание). [Превод од англиски: Елена Витанова]. Скопје: Просветно дело АД, 2009.
- Брандон, С. Г. Ф. *Судењето на Исус од Назарет*. [Превод од англиски: Татјана Панова]. Скопје: Мисла, 1988.
- Бујуклиќ, Жика. *Римско приватно право* (Друго изменено и допуњено издање). Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2012.
- Бужаровска-Лажетиќ, Гордана, Гордан Калајџиев, Бобан Мисоски и Дивна Илиќ. *Компаративно казнено процесно право*. Скопје: Академик, 2011.
- Вајс, Алберт и Љубица Кандиќ. *Општа историја државе и права*. Београд: Савремена администрација, 1971.
- Веселс, Јоханес и Вернер Бојлке. *Кривично право – Општ дел (Кривични дела против општите и заедничките вредности – Кривичното дело и неговата структура)*. Едиција: „Превод на 500 стручни и научни книги и учебници“. [Превод од германски: Лидија Алексоска и Милинка Трајковска]. Скопје: Табернакул, 2009.
- Вилакампа, Винсент. *Основен атлас по историја*. Скопје: Просветно дело АД, 2005.
- Вотсон, Алан. *Правни Транспланти – Приступ упоредно право*. (Прев. Силва Митровиќ). Београд: Правни факултет Универзитета у Београду – Институт за упоредно право, 2000.
- Георгиева, Вера. *Филозофија на исихазмот*. Скопје: Табернакул, 1993.
- Георгиевски, Стефан. *Граѓанско процесно право – Том I*. Скопје: Авторско издание, 2000.

- Гордли, Џејмс. *Основи на приватното право (сопственост, деликт, договор, стекнување без основ)*. [Превод од англиски: Александра Петковска]. Скопје: Просветно дело АД, 2009.
- Графский, В.Г., Н.М. Золотухина, Л.С. Мамут, В.С. Нерсисянц и Л.Р. Сюкияйнен. *История политических и правовых учений*. (Учебник для вузов – 2-е изд., стереотип; „Юриспруденция“). Москва: Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М, 2001.
- Гризо, Наум и Крсте Ристески. *Од историјата на воените идеи*. (Библиотека „Идеи“). Скопје: Култура, 1992.
- Де Ружмон, Дени. *Дваесет и осум векови на Европа – Европската свест низ текстовите од Хесиод до денес*. Прев. од француски: Благоја Велковски - Краш. Библиотека „Идеи“. Скопје: Култура, 1997.
- Дел Векио, Ђорџо. *Право, правда и држава*. Библиотека „Епистеме“ 2. Превели са италијанског: Мидраг Т. Ристић и Ђорђе Тасић. Београд: ПЛАТΩ, 1998.
- Денио, Елизабет. *Рим, од град-држава до Царство – Институции и политички живот*. (Библиотека „Меридијани“). [Превод од француски: Марија Станковска]. Скопје: Култура, 2006.
- Дершовиц Алан М. *Битието на Правдата – Десет приказни за библиска неправда што доведоа до Десеете заповеди и модерниот закон*. (Едиција „Преведување на 1000 стручни и научни книги...“). [Превод од англиски: Александра Спасовска и Виолета Христовска]. Скопје: Арс ламина, 2010.
- Дјаков, В. Н. и С. К. Ковалев. *Историја на Стариот свет* (Книга прва и Книга втора). Скопје: Универзитет во Скопје, 1980.
- Дождев Д. В. *Римское частное право (Учебник для вузов)*. Москва: Издательская группа “Инфра М - Норма”, 1996.
- Ѓуркова, Олга. *Казнена постапка за коруптивните кривични дела во Римското право*. Скопје: Алфа 94, 2010.
- Енгелс, Фридрих и Карл Маркс. *Светото семејство или Критика на критичката критика – против Бруно Бауер и компанија*. Превеле од германски: Драгица Старделова и Георги Старделов. (Едиција „Марксизам“). Скопје: Комунист, 1987.
- Живановић, Тома. *Систем синтетичке правне филозофије – Синтетичка филозофија права I*. Едиција „Класици југословенског права“ – Кн. 14/1. Београд: Новинско-издавачка установа „Службени лист СРЈ“, 1997.
- Иљин, А[ндрей]. В[итальевич]. и С[ветлана]. А[лексеевна]. Морозова. *Из истории права*. Ед. “Правоведение для школьников” (10–11). Санкт-Петербург: Издательство ‘Специальная Литература’, 1994.
- Ишеј, Р. Мишелин [ур.]. *Човекови права – Зборник на основни политички есеи, говори и документи од Библијата до денес*. [прев. Дејан Георгиевски]. Скопје: Книгоиздателство МИ-АН, 2002.
- Јаневски, Арсен и Татјана Зороска - Камиловска. *Граѓанско процесно право – Книга прва: Парнично право*. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, 2009.
- Кајзер, Гинтер. *Криминологија – Вовед во основите*. [Превод од германски: Ѓорѓи Марјановиќ]. Скопје: Александрија, 1996.

- Камбовски, Владо. *Казнено право – Општ дел*. (Трето изменето издание). Штип: „2-ри Август С“, 2006.
- – –. *Казнено право – Посебен дел*. (Четврто дополнето издание). Скопје: Просветно дело АД, 2003.
- – –. *Филозофија на правото*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2010.
- Келзен, Ханс. *Главни проблеми теорије државног права – развијени из учења о правном пропису*. Превео: Данило Н. Баста. Библиотека „Плејада“. Београд & Подгорица: ЈП Службени лист СРЈ ЦИД, 2001.
- Кернс, Грејс. *Филозофија на историјата – Средба меѓу Исток и Запад на планот на цикличните теории на историјата*. Прев. од англиски: Драган Јакимовски. Библиотека „Идеи“. Скопје: Култура, 1993.
- Колингвуд, Робин Џ[орџ]. *Идејата за историјата*. Прев. од англиски: Драган Јакимовски. Библиотека „Идеи“. Скопје: Култура, 1997.
- Костоф, Спиро. *Историја на архитектурата: Основи и ритуали*. (Ревизија: Грег Кастиљо; Оригинални цртежи: Ричард Тобијас). [Прев. од англиски: Елена Клисаровска, Игор Беловски, Јованка Јованчевска Миленкоска, Јулија Илијевска и Бојан Грозданоски]. Скопје: Арс Ламина ДОО, 2012.
- Кофанова, Л. Л. и Н. А. Чаплыгиной. *Религија и община в Древне Риме*. Москва: Российская Ассоциация Антиковедов & Российская Академия Наук – Институт всеобщей истории, 1994.
- Леки, Рос. *Сципион*. [прев. Ромео Ширилов]. Скопје: Клуб Матица Македонска, 2007.
- Левелен, Тед Ч. *Политичка антропологија – Вовед*. [Прев. Димитар Симоновски]. Скопје: Табернакул, 2009.
- Маленица, Антун. *Римско право* (друго изменено и допуњено издање). Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду, 1996.
- Марјановиќ, Ѓорѓи. *Македонско кривично право – Општ дел*. (Шесто, изменето и дополнето издание). Скопје: Просветно дело АД, 2003.
- Мартисевич И. Д., С. В. Јушков и Н. П. Дмитриевскиј. *Општа историја државе и права – II део (Феудализам)*. Београд: Издавачко предузеће Народне Републике Србије „Научна Књига“, 1950.
- Матић, Димитрије. *Начела умног државног права. Кратки преглед историјског развитка начела права, морала и државе од најстаријих времена до наших дана*. Едиција „Класици југословенског права“ – Кн. 7. Београд: Новинско-издавачка установа „Службени лист СРЈ“, 1995.
- Матовски, Никола. *Казнено процесно право – Општ дел*. Скопје, Штип: Правен факултет „Јустинијан Први“ и „Втори август - С“, 2003.
- – –. *Казнено процесно право – Посебен дел*. Скопје, Штип: Правен факултет „Јустинијан Први“ и „Втори август - С“, 2004.
- Машкин, Николај Александрович. *Историја на Стариот Рим*. (Библиотека „Универзум“). Скопје: Зумпрес, 1995.

- Мирковић, Мирослава. *Римска држава под краљевима и у доба Републике (753 – 27. пре Хр.): Историја и институције*. Београд: Досије, 2002.
- – –. *Римска држава у доба Принципата и Домината (27. пре Хр. – 337. н.е.): Од Августа до Константина*. Београд: Досије, 2003.
- Митевски, Витомир. *Античка епика – Хелада и Рим*. Скопје: Матица Македонска, 2001.
- – –. *Хеленизам и Рим*. (Едиција „Античка филозофија“). Скопје: Матица, 2007.
- – –. *Доцна Антика*. Едиција „Античка филозофија“. Скопје: Матица, 2010.
- Мишулин, А. В. *Историја на Стариот свет*. Скопје: Силсонс, Sine anno.
- Николас, Бери. *Вовед во Римско право* – со предговор, ревидирана биографија и речник на латински поими од Ернест Мецгер. (Превод од англиски: Наташа Алексовска, Рената Георгиевска и Билјана Митовска). Скопје: Просветно дело АД, 2009.
- Николић, Драган. *Фрагменти правне историја* (прво и друго издање). Ниш: 1995 [1997].
- – –. *Упоредна правна историја* (прво издање). Ниш: СВЕН, 2005.
- – –. *Општа историја права* (прво издање). Ниш: СВЕН, 2007.
- Новицкий, И[ван] Б[орисович]. *Основы Римского гражданского права – Лекции (Учебник для вузов)*. Москва: Московский Государственный Университет имени М. В. Ломоносова – Юридический Факультет & Издательство “Зерцало”, 2000.
- – –. *Римское право (Учебник)* [оригинално издание 1948]. Москва: Волтерс Клувер (Wolters Kluwer), 2009.
- Новицкий, И[ван] Б[орисович], И.С. Перетерский, В.А. Краснокутский, И.С. Розенталь и Е.А. Флейшиц. *Римское частное право (Учебник)*. Москва: Юриспруденция, 1999.
- Осокин, Николай Алексеевич. *История средних веков*. „Историческая библиотека“. Москва: Аст - Минск - Харвест, 2005.
- Острогорски, Георгије. *Историја Византије*. (Библиотека „Посебна издања“, Књига бр. 75.). Београд: Народна књига – Алфа, 1998.
- Пантел, Полин Шмит [ур.]. *Историја на жените на Западот (Том I) – Од антички божици до христијански светици*. (Уредници на едицијата: Жорж Диби и Мишел Перо). Скопје: Филозофски факултет – Институт за родови студии и Евро-Балкан Прес, 2011.
- Петражицки, Лав Јосифович. *Теорија права и морала*. Превео с руског: Петар Буњак. Библиотека „Плејада“. Београд & Подгорица & Сремски Карловци & Нови Сад: ЈП Службени лист СРЈ - ЦИД - Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1999.
- Поленак-Акимовска, Мирјана. *Римското право и развојот на правото на сопственост*. Скопје: Студентски збор, 1990.
- Поленак-Акимовска, Мирјана и Владо Бучковски. *Избор на текстови од римското право* (II издание). Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“ – УКИМ, 2000 [IV изд. – 2008].
- Поповска, Билјана. *Историја на правото – I*. Штип: „2^{ри} Август С“, 2005.
- – –. *Историја на правото – II*. Скопје и Штип: „2^{ри} Август С“, 2007.
- Проева, Наде. *Историја на Аргеадите*. Скопје: Графотисок, 1996.

- - -. *Студии за Античките Македонци*. (Библиотека: HISTORIA ANTIQUA MACEDONICA - monographiae, Посебни изданија, Книга 5). Скопје: Macedonia Prima, 1997.
- Пухан, Иво. *Римско право I*. Скопје: Универзитет во Скопје, 1960.
- - -. *Римско право II*. Скопје: Универзитет во Скопје, 1961.
- - -. *Римско право*. (III изменето и дополнето издание). Превод од српскохрватски: Слободанка Стерјоска. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“, 1973.
- Пухан, Иво и Мирјана Поленак-Акимовска. *Римско право (основен учебник)*. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“, 1991 [II издание, 1996] [III издание, 2001]..
- - -. *Римско право* (IV издание). Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“ – УКИМ, 2008.
- - -. *Римское право*. Москва: МГУ Ломоносов, „Зерцало“, 1999.
- Пухан, Иво, Мирјана Поленак-Акимовска, Владо Бучковски и Гоце Наумовски. *Римско право*. Скопје: УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2014.
- Радбрух, Густав. *Филозофија на правото*. (Превод од германски и предговор: Ѓорѓи Марјановиќ). Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, 2008.
- Ритер, Л. Арнтс. *Пандекте или данашње Римско право*. Београд: 1898.
- Ростовцев, Михаил. *Историја Старог света – Грчка и Рим* (Второ издање). Нови Сад: Матица Српска, 1990.
- Русо, Жан Жак. *Општествениот договор или Начела на државното право*. (Едиција „Марксизам, општествени науки, работничко движење“). [Превод од француски: Јован Таковски]. Скопје: Мисла, 1978.
- Сорабци, Ричард и Дејвид Родин [ур.]. *Етиката на војната – исти проблеми во различни традиции*. (Едиција „Превод на 500 стручни и научни книги и учебници“). [Превод од англиски: Катерина Јованова]. Скопје: Академски печат, 2009.
- Станоевич, Обрад. *Римское право*. Росијскаја Академија Правосудија, 2006.
- Станојевић, Обрад. *Историја политичких и правних институција – I (Стари Исток и Грчка)*. Треће допуњено издање. Београд: Научна књига, 1988.
- Станојевић, Обрад и Сима Аврамовић. *Ars rhetorica – Вештина беседништва*. Београд: ЈП „Службени лист СРЈ“, 2002.
- Станојевић, Обрад и Емилија Станковић. *Савремени правни системи*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2010.
- Стерија Поповић, Јован. *Природно право. Реторика*. Едиција „Класици југословенског права“ – II коло (Кн. 6). Београд: Новинско-издавачка установа „Службени лист СРЈ“, 1995.
- Стојчевиќ, Драгомир. *Римско облигационо право*. Београд: 1960.
- Тушар, Жан [во соработка со: Луј Боден, Пјер Жанен, Жорж Лаво и Жан Сиринели]. *Историја на политичките идеи – Том I (од почетокот и XVIII век до денес)*. Едиција: Преведување на 1000 стручни и научни книги и учебници. Превод од француски: Елена Ангелова. Скопје: Арс Ламина, 2011.
- Фолк, Клаус. *Казнено-процесно право – Основен курс*. Едиција: „Превод на 500 стручни и научни книги и учебници. [Превод од германски: Билјана Размоска]. Скопје: Арс Ламина ДОО, 2013.

- Фон Јеринг, Рудолф. *Циљ у праву*. Превео са њемачког: Бранимир Живојиновић. Библиотека „Плејада“. Подгорица: ЦИД, 1998.
- Харден, Доналд. *Феничаните*. [Превод од англиски: Вера Чаповска]. Скопје: Мисла, 1992.
- Хвостов, В. М. *Система римског права*. Москва: Спарк, 1996.
- Цимерман, Рајнхард. *Облигационо право – Римски основи на граѓанската традиција*. [Превод од англиски: Елена Витанова]. Скопје: Просветно дело АД, 2009.
- Чавошки, Коста. *Увод у право I – Основни појмови и државни облици*. Београд, 1994.
- Чолов, Румен. *Цена и сопственост при древно-римската покупко-продажба*. Софија: Наука и изкуство, 1986.
- Шаркиќ, С. и Антун Маленица. *Правне теорије и институције Антике* (Том 1) [Едиција: Universitas studiorum – Neoplantensis]. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду - Правни факултет Нови Сад, 1994.
- Шкариќ-Мурџева, Олга. *Ненасилна трансформација на конфликти*. Скопје: УКИМ, Филозофски факултет, Балкански центар за мир и Институт за психологија, 2007.
- Шкариќ, Светомир. *Уставно право II*. Скопје: Union-Trade, 1995.
- Шкариќ, Светомир [ред.]. *Теории за мирот и конфликтите (читанка)*. Скопје: УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2007.
- Шкариќ, Светомир и Ѓорге Иванов. *Политички теории – Антика*. Скопје: УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“ (Политички студии), 2006.
- – –. *Политички теории – Среден век*. Скопје: Култура, 2012.
- Шкариќ, Светомир и Гордана Силјановска-Давкова. *Уставно право*. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, 2007.
- Шкариќ, Светомир, Димитар Апасиев и Владимир Патчев [ред.]. *Спорот за името – Грција и Македонија (Студентски проект)*. Скопје: Службен весник на РМ, 2008.
- Шредер, Фридрих-Кристијан. *Основи на правото – Казнено процесно право*. (Едиција: „Превод на 500 стручни и научни книги и учебници“). [Превод од германски: Арс студио]. Скопје: АрсЛамина, 2010.
- Шукарова, Ана. *Јустинијана Прима*. Скопје: Институт за национална историја и Матица Македонска, 1994.

ПЕРИОДИКИ

(ЗБОРНИЦИ, ГОДИШНИЦИ, ТЕМАТСКИ ЗБИРКИ,
СПЕЦИЈАЛИЗИРАНИ СПИСАНИЈА, РЕВИИ И ЖУРНАЛИ)

- *VIII Colloquio dei Romanisti dell'Europa Centro-Orientale e d'Italia - Materiali [Vladivostok, 5-7 ottobre 2000]]. Roma: Consiglio Nazionale Delle Ricerche – Università di Roma “La Sapienza” – Centro per gli Studi su Diritto Romano e Sistemi Giuridici, 2002.
- The Corpus Iuris Civilis in the Middle Ages: Manuscripts and Transmission from the Sixth Century to the Juristic Revival* (Brill's Studies in Intellectual History).

The Initiation of the 2nd Macedonian War an Explication of Livy Book 31. Historia - Einzelschriften. (Perfect Paperback).

IVS ANTIQVVM (I). Mosca: PVBLICA VNIVERSITAS STVDIORVM MOSCOVIAE «LOMONOSOV» – ILLVSTRIS IVRIS CONSULTORVM ORDO [CENTRVM STVDIORVM IVRIS ROMANI] & ACADEMIA STVDIORVM RVSSIAE – INSTITVTVM HISTORIAE VNIVERSALIS & Издательство «Спарк», MCMXCVI (1996).

IVS ANTIQVVM (I: № II). Moscovia: PVBLICA VNIVERSITAS STVDIORVM MOSCOVIAE «LOMONOSOV» – FACVLITAS IVRIDICA [CENTRVM IVRIS ROMANI INVESTIGANDI] & ACADEMIA SCIENTIARVM RVSSIAE – INSTITVTVM HISTORIAE VNIVERSALIS & Издательство «Спарк», MCMXCVII (1997).

IVS ANTIQVVM (I: № 9). Moscovia: PVBLICA VNIVERSITAS STVDIORVM MOSCOVIAE «LOMONOSOV» – FACVLITAS IVRIDICA [CENTRVM IVRIS ROMANI INVESTIGANDI] & ACADEMIA SCIENTIARVM RVSSIAE – INSTITVTVM HISTORIAE VNIVERSALIS & «Спарк», MMVII (2002).

Miscellanea Historico-Iuridica (Tom XI - pod redakcją Adama Lityńskiego i Piotra Fiedorczyka). UNIWERSYTET W BIAŁYMSTOKU. WYDZIAŁ PRAWA, KATEDRA NAUK HISTORYCZNOPRAWNYCH, Zakład Historii Państwa i Prawa. Białystok: 2012.

ORBIS IVRIS ROMANI – Journal of Ancient Law Studies. (№ XII), [Peter Blaho, Andreas Wacke & Michaela Židlická - Ed.]. Trnava: 2008.

Pravna država u Antici – Pro et contra (Edicija: „Srbija - Pravna država“, 26). Beograd: Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu, 1998.

Proceedings of the International symposium 'Contemporary law, legal science and the Iustinian's codification' (Volume I and II). Skopje: University „Ss. Cyril and Methodius“, Faculty of law “Iustinianus Primus”, 2004.

SPECVLVM IVRIS – Roman Laws as a Reflection of Social and Economic Life in Antiquity [Jean-Jacques Aubert and Boudewijn Sirks - ed.]. USA: The University Michigan Press, 2002.

Vaseljenski Sabori – Odabrani dokumenti [Radomir Popović – ured.]. Srbije (Beograd & Valjevo): 1997.

Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu – Spomenica prof. dru. Anti Romcu. (God. 37 / Br. 5-6). Zagreb: 1987.

Zbornik radova – 1700 godina Milanskog edikta. Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2013.

Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu. (God. 31 / Broj 1-2). Split-Rujan: Pravni fakultet Sveučilište u Splitu, 1994.

**ДРЕВНЕЕ ПРАВО – IVS ANTIQVVM* (I). Москва: Московский Государственный Университет им. М. В. Ломоносова – Юридический Факультет [Центр изучения Римского права] & Российская Академия Наук – Институт всеобщей истории & Спарк, 1996.

ДРЕВНЕЕ ПРАВО – IVS ANTIQVVM (I: № II). Москва: Московский Государственный Университет им. М. В. Ломоносова – Юридический Факультет [Центр изучения Римского права] & Российская Академия Наук – Институт всеобщей истории & Спарк, 1997.

Древнее Право – IVS ANTIQVVM (I: № 9). Москва: Московский Государственный Университет им. М. В. Ломоносова – Юридический Факультет [Центр изучения Римского права] & Российская Академия Наук – Институт всеобщей истории & Спарк, 2002.

Зборник Матице Српске за Класичне студије – Journal of Classical Studies Matica Srpska. No. 6. Novi Sad: 2004.

Зборник во чест на Иво Пухан. Скопје: Правен факултет, УКИМ, 1996.

ЗЕРЦАЛО – Журнал юридической библиографии (Выпуск № 2). Москва: Издательство „Зерцало“, 1997.

Јавно и Приватно право – Педесет години од Универзалната декларација за човековите права. Зборник на трудови. Скопје: Правен факултет, УКИМ, 1998.

VIII Коллоквиум Романистов стран Центральной и Восточной Европы и Италии – Обзор печати [Владивосток, 5-7 октября 2000]. Рим: Consiglio Nazionale Delle Ricerche – Università di Roma “La Sapienza” – Centro per gli Studi su Diritto Romano e Sistemi Giuridici, 2002.

Правна мисла – Списание за правни и општествени прашања. (№: 5-6, 1-2, 4-6, 4-6, 1). Орган на Сојузот на здруженијата на правниците на Македонија. Скопје: 1979, 1980, 1981, 1986 и 1989.

Православен пат – Списание на Скопската епархија на МПЦ (Бр. 16-17 посветен на Јустинијан Први). Скопје: 2007.

Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација (том I и том II). Зборник на трудови од меѓународен симпозиум. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ, 2004.

СТАТИИ

(СТРУЧНИ И НАУЧНИ ТРУДОВИ)

*Apasiev, Dimitar. „CORPVS IVRIS CIVILIS ROMANI – About Controversies During the Creation of the Justinian’s Codification“. *Balkan Social Science Review*, Vol. II (BSSR, Dec. / 2013); pp. 7–25. Stip: Faculty of Law, State University “Goce Delcev”, 2013.

– – –. “The Roman Military Law (I)”. *Contemporary Macedonian Defence* – International Scientific Defence, Security and Peace Journal; Vol. XIII, No. 25, (Dec. / 13), pp. 115–128. Skopje: Ministry of Defence of the Republic of Macedonia, 2013.

– – –. “Imperium Militiae (II)”. *Iustinianus Primus Law Review*. On-line journal, Vol. 5:1, No. 8, Winter/14, pp. 1–16. Skopje: Faculty of Law “Iustinianus Primus”, 2014.

Catalano, P. “Diritto Romano e diritto pubblico – Storia e attualita“. *IVRA Rivista internazionale di diritto Romano e Antico*. Editore - Jovene - Napoli, Estratto dal. Vol 42 (1991). Roma: [Pubbl. 1994 – Separat].

Hamza, Gábor. “The Classification (divisio) into ‘Branches’ of Modern Legal Systems (Orders) and Roman Law Traditions“. *European Journal of Law Reform*, Vol. VIII, №. 4, pp. 361–382. Eleven International Publishing, Sine loco, 2007.

Ignjatović, Marija. “The Impact of Certain Rules of Roman Public Law (Ius Publicum) on the Contemporary Law“. *Proceedings of the First International Scientific Conference ‘Social Change in the Global World’ (Vol. 1)*. Shtip: State University “Goce Delchev”, Faculty of Law & Center for Legal and Political Research (CLPR), 2014.

Jackson, Bernard S. „The Trials of Jesus and Jeremiah“. Law School at Brigham Young University. *BYU Studies*, № 4, p. 63–77 (1992).

Kantor, G. “Judiciary laws – Timeline“. Sine loco: 2010.

- Mojović, Nikola. „Značaj rane recepcije Rimskog prava u Francuskoj“. *Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu* (god. 37, br. 5-6) [Spomenica prof. dr. Anti Romcu]. Zagreb: 1987.
- Onesin, Cvitan. „Rimska magistratura i shvaćanje upravne službe kao vršenja vlasti“. *Zbornika radova Pravnog fakulteta u Splitu* – br. XIII. Split: 1976.
- Ramon, Alberto. “Verberatio parentis e ploratio”. *Sacretà e repressione criminale in Roma Arcaica* [p. 145–190]. (a cura di Luigi Garofalo – ed. Estratto). Napoli: Jovene Editore, 2013.
- Simendić, Marko. “Hobbes and Cicero On the Distinction Between Ius and Lex”. *Annuaire de la Faculté de Droit „Iustinianus Primus“ de Skopje*, Vol. 47–48 (2011/2012). Skopje: Facultas Iuridica “Iustinianus Primus”, 2013.
- Sič, Magdolna. „Odnos Iusa i Legesa od Justinijana do danas“. *Proceedings of the International symposium ‘Contemporary law, legal science and the Iustinian’s codification’* (Vol. 1). Skopje: University „Ss. Cyril and Mathodius“, Faculty of law “Iustinianus Primus”, 2004.
- Tarwacka, Anna. “‘Dictator senatui legendo’ – The Unusual Dictatorship of M. Fabius Buteo“. *Zeszyty Prawnicze*, 13.1. Warszawa: Wydawnictwo & Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (Wydział Prawa i Administracji), 2013.
- Vervaet, Frederik Julian. *The High Command in the Roman Republic* [Introduction – pdf]. Sine anno. Sine loco.
- Wheeler, L. Everett. “*Pullarii, Marsi, Haruspices and Sacerdotes in the Roman Imperial Army*”, 2006 [pdf].
- Woods, Alan. *Spartacus – a Real Representative of the Proletariat of Ancient Times*. Sine loco, 2009.
- *Апасиев, Димитар. „Скриеното Ius publicum во македонското уставно право – Конституционални елементи на современите правни системи реципирани од Римското јавно право“. *Зборник во чест на Тодор Цунов*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2009.
- – –. „Ius naturale – Поздаборавениот правец во философијата на правото“. *Годишен зборник 2010 (Yearbook/10, Vol. II)*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, Правен факултет, 2010.
- – –. „За плебејската идеологија“. *Зборник ‘Социјализмот во XXI век: минато – сегашност - иднина’*. Скопје: СПМ, 2010.
- – –. „Римското воено право“. *Годишен зборник на Правниот факултет при државниот Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип 2011/2012*. (Yearbook 2011/12 - Faculty of Law, Goce Delcev University – Stip). Volume III, Год. 3. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, 2012.
- Бужаровска, Гордана и Гоце Наумовски. „Кривичната постапка во Римското право“. *Зборник во чест на Стефан Георгиевски*. Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2009.
- Гризо, Наум и Крсте Ристески. „Воените вештини во времето на Римската Република и Царството“. *Зборник во чест на Иво Пухан*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет, 1996.
- Ѓуркова, Олга. „Влијанието на римскиот казненоправен систем врз модерните казни системи“. *Годишен зборник 2010 (Yearbook/10, Vol. II)*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, Правен факултет, 2010.
- Маленица, Антун. „Владењето на правото во Римската републиканска Civitas и во Римската Империја“. *Зборник во чест на Иво Пухан*. Скопје: УКИМ, Правен факултет, 1996.

- – –. „Актуелноста на Јустинијановиот институционален модел“. *Зборник 'Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација' (Том I)*. Скопје: УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2004.
- Наумовски, Гоце. „Основните институти на Римското кривично право“. *Зборник во чест на Ѓорѓи Марјановиќ*. Скопје: УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2011.
- – –. „Декретот на Лукиј Ајмилиј Паул Македоник – пример од правната епиграфија“. *Зборник во чест на Тодор Џунов*. Скопје: УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2009.
- Петковић, Жарко. „Auctoritas maiorum у Галеријевом едикту из 311 године“. Београд: *Старинар*, LXIII/2013.
- Поленак-Акимовска, Мирјана, Владо Бучковски и Гоце Наумовски. „Универзалноста на римското право (едукација, правни системи, европско право)“. *Жива антика*. Скопје: Институт за класични студии, Филозофски факултет, 2007.
- Пухан, Иво. „Администрација добара по прописима Римског права“. *Годишник на Правниот факултет во Скопје*, Том III, 1956/57. (*Annuaire de la Faculté de droit de Skopje*, Vol. III, 1956–1957). Скопје: Правни факултет, 1957.
- Силјановска - Давкова, Гордана. „Ното religiosus помеѓу верата и државата“. *Зборник на трудови – Јавно и приватно право*. Скопје: УКИМ, Правен факултет, 1998.
- Томас, Филип. „Vona fides – римските вредности и правната наука“. *Зборник на трудови од меѓународниот симпозиум 'Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација (Том I)'*. Скопје: УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2004.

ТЕЗИ И ДИСЕРТАЦИИ

(МАГИСТЕРСКИ И ДОКТОРСКИ ТРУДОВИ)

- Апасиев, Димитар. *Јавноправни институти на Римското право реципирани во денешните правни системи* (магистерски труд). Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ, 2010.
- Размоски, Борче. *Системот на казни во Римското право – со посебен осврт на parricidium како институт на римското право* (магистерски труд). Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ, 2011.

ЕНЦИКЛОПЕДИИ, ЛЕКСИКОНИ И РЕЧНИЦИ

(СПЕЦИЈАЛИЗИРАНИ ИЗДАНИЈА)

- *Berger, Adolf. *Encyclopaedic Dictionary of Roman Law*. New Series, Vol. 43, Part 2. Philadelphia: The American Philosophical Society (+ DIANE Publishing), 1953 [Reprinted 1980 and 1991].
- Bujuklić, Žika. *Forum Romanum – Rimska država, pravo, religija i mitologija*. [Prvo izdanje], (Biblioteka „Priručnici“). Beograd: Centar za publikacija Pravnog fakulteta u Beogradu & Dosije, 2005 [[Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje - 2006].
- Jackson, E. Hitlon. *Latin for Lawyers (One Thousand Latin Maxims With English Translations)*. New York: 1992.
- Jocić, Lazar. *Latinski pravni termini – pravila, izreke, sentence i definicije*. Niš: SKC, 1995.

- Jovanović, N. i T. Tvrtković. *Latinski za pravnike / Latinitas iuridica* (drugo izdanje). Zagreb: 2003.
- Pravni leksikon* (Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje). Beograd: Pravna administracija, 1970.
- Riznica pravnih izreka – Thesaurus sententiae iuris* (Treće izdanje) [Biblioteka „Pravni Informator“]. Beograd: InterMex - Software & Communication, 2007.
- Romac, Ante. *Rječnik rimskog prava*. Zagreb: Informator – izdavačka kuća (ed. „Pravni rječnici“), 1975.
- – –. *Rječnik latinskih pravnih izraza – Vademecum iuridicum*. Zagreb: Informator (ed. „Informatorovi Rječnici“), 1985.
- Versteeg, R. *Essential Latin for Lawyers*. Carolina Academic Press (Paperback), 1990.
- World Book Encyclopedia*. Chicago, Illinois: 1985.
- *Абашидзе А.Х., Т.Г. Шавырина. *Латинские юридические термины и выражения (Словарь-справочник)*. Москва: Издательство Российского университета дружбы народов & Российская Ассоциация Содействия ООН, 2004.
- Вилакампа, Винсент. *Основен атлас по историја*. Скопје: Просветно дело АД, 2005.
- Гавриш, Ксенија и Бранислав Груиќ. *Мал руско-македонски речник*. Скопје и Цетиње: Просветно дело & ИШРО Обод, 1966.
- Грујић, Бранислав и Никола Шубин. *Стандардни речник – Руско-српскохрватски и Српскохрватско-руски (са кратком граматиком руског језика)*. [20-то издание]. Цетиње, Београд и Загреб: Обод, Медицинска књига & Народна књига, 1982.
- Димовска, Николовска Маргарета. *Правен лексикон*. Скопје: Графо ден, 2010.
- Димовска, Весна, Елена Џукеска, Маргарита Бузалковска-Алексова и Митко Чешларов. *Liber latinus I*. Скопје: Алби, 2002.
- Димовска, Весна и Митко Чешларов. *Liber latinus II*. Скопје: Алби, 2002.
- Дјунан, Жан-Филип и Паскал Пишона. *Римско право – Речник на основните термини*. Софија: Ciela – Софт енд паблишинг, 2007.
- Китановски, Наум. *Италијанско-македонски и Македонско-италијански речник (Dizionario Italiano-macedone, Macedone-italiano)*. Скопје: Еуроклиент ДООЕЛ, 2005.
- Книга на факти – Светот / Македонија*. [Група автори]. Скопје: Детска радост, 2000.
- Кузманова, Л. *Речник на латински правни изрази*. Скопје: 2007.
- Латински цитати – Florilegium Adagiorum Sententiarum Proverbiorum Gnomarium* (Библиотека „Кербери на душата“). Приредила: Виолета Костеска-Петреска. Скопје: Ѓурѓа, 2005.
- Македонска енциклопедија – Encyclopedia Macedonica* (Том I и II). [Група автори: Главен и одговорен редактор - акад. Блаже Ристовски]. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите (МАНУ), Лексикографски центар, 2009.
- Мала општа енциклопедија – I и II*. [Група автори]. Београд: Издавачко предузеће „Просвета“, 1959.
- Микуновиќ, Љубо. *Современ лексикон на странски зборови и зрази*. [Прев. Борис Благоески]. Скопје: Наша книга, 1995.

Мурпроски Зозе. *Голем англиско македонски речник*. [Четврто изд.]. (*English-Macedonian Dictionary – The Unabridged Edition*). Скопје: Авторско издание, 2008.

Правна енциклопедија (Том I и II). [Редакциски одбор]. Београд: Савремена администрација, 1985.

Прилепчански, Венко. *Македонско-француски и Француско-македонски речник* (*Dictionnaire Macedonien-français et Français-macedonien*). [2-ро издание]. Штип и Белград: Друштво за наука и уметност & „Вељко Влаховиќ“, 1989.

Станојевић, Обрад и Милена Јовановић. *Латински за правнике*. [Десето издање]. (Библиотека „Приручници“, Књига 15). Београд: Правни факултет - Универзитета у Београду и Јавно предузеће „Службени гласник“, 2008.

Тело, Антонио, Жан-Пјер Палачио и Даниел Кома-Крос. *Основен атлас – религии*. Скопје: Просветно дело АД, 2005.

Црвенковски, Душан и Бранислав Груиќ. *The standard dictionary (English-Macedonian, Macedonian-English) – фототипско издание*. Скопје: Култура, 2005.

ИНТЕРНЕТ СТРАНИЦИ (WEB-SITES)

<http://www.ancientlibrary.com>

www.thelatinlibrary.com

www.ultimatebiblereferencelibrary.com

www.playaway.com [Army Library Program]